

VERSLAG

Studiereis VBG 2017: Noorwegen

Oslo (27-30 September 2017)

Theme: Personal development
(Persoonsvorming / 'Bildung' / Person utvikling)

Inhoud	02
The importance of the 'Vereniging Buitengewoon Groen' (VBG) for her members	03-04
1. Inleiding	06-11
• Thema van de excursie	06
• Summary	06
• Doel van het bezoek	07
• Periode, kosten en subsidie	08
• Begeleiding, voertaal	08
• Deelnemers en voorbereiding	09
• Resultaatgerichte excursie	09
• Dagelijks kort reflectiemoment	09
• Excursieverslag	10
• Vluchtgegevens	11
• Kaart excursiegebied	11
2. Deelnemers excursie	10
3. Leervragen	11-12
4. Programma	13
• Dagprogramma	13,14
• Verslagen van de diverse programmaonderdelen	15-30
• Top 40, ideeën opgedaan en toepasbaar op eigen school	31, 32
5. Het onderwijssysteem in Noorwegen (hoofdpijnen)	33-37
6. Oslo, algemene informatie	38-41
7. Hotel informatie	42
8. Natuurwandeling (optie voor zaterdag)	43
9. Meer informatie: nuttige websites	44
10. THEMA Persoonsvorming / 'Bildung' (overzichtsartikelen)	vanaf 45
Bijlagen: de powerpointpresentaties van de bezochte Noorse scholen	

Dit verslag is samengesteld met bijdragen van Hans Smit, Cees de Jong en Susan Potiek (VBG)

Eindredactie: Susan Potiek (VBG, Amersfoort)
© Vereniging Buitengewoon Groen

The importance of the VBG for her members: VBG-school communities

Vereniging Buitengewoon Groen (VBG): Society of pre-vocational secondary schools with agricultural and life sciences education programs in the Netherlands

The 'Vereniging Buitengewoon Groen' (VBG) was founded in 1994. In the Netherlands, previous to 1994, Agricultural Education Centres (AOC's) were formed. These are medium-sized 'vertical' secondary school communities with only pre- and vocational agricultural and life science education programs.

A considerable number of secondary pre-vocational schools (VMBO) with agricultural and life sciences education

programs decided not to merge with the big Agricultural Education Centres (AOC's). More than 30 pre-vocational secondary schools with agricultural/life science education programs have merged with other pre-vocational secondary schools to form 'horizontal' school communities. These school communities not only offer pre-vocational education programs for the sector agriculture/life sciences but also for the sector engineering & technology, the sector care & welfare and the sector business. From the point of view to educate pupils extensively in order to offer more pre-vocational options for the pupils the 'horizontal' school communities actually deliver appropriate programs. In their view a pupil is thus offered a better choice for follow-up vocational education. At the moment 36 school communities with pre-vocational education for the sector agriculture/life sciences are member of the society.

The VBG offers her members services like:

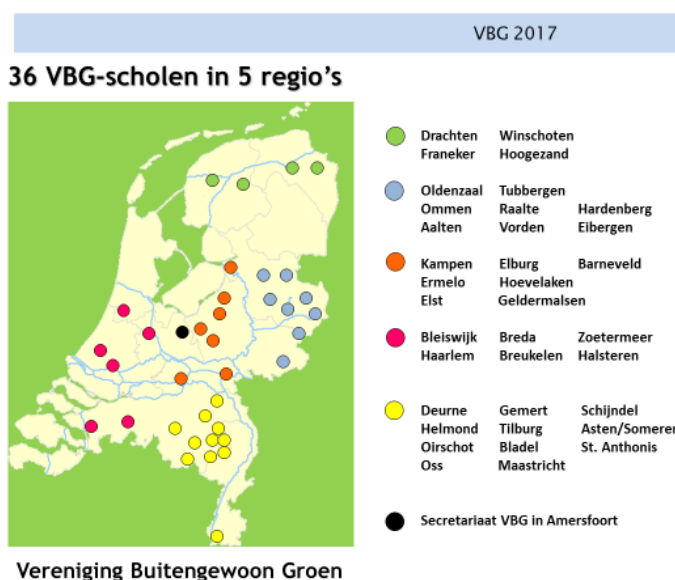
- **Interestgroup for pre-vocational agricultural/life sciences ('green') education**
The board participates in several networks of agricultural/life sciences education and has a consultative bond with the Dutch Ministry of Economic Matters and the Ministry of Education, Culture and Science. There are regular contacts with for example Inspection of Education, Central Examination Council, practically-oriented schools and the agricultural business.

The society is a member of the 'AOC Raad' (Council of Agricultural Education Centres) and the Groene Tafel (Green Table, build up with all the Agricultural Educational Institutes throughout the Dutch vocational school system). The board represents her members in all these contacts.

- **Encyclopedia for information about pre-vocational agricultural education**
The secretariat of the society supplies the members with all relevant and important information about pre-vocational secondary agricultural education.

- **Organisation of study meetings**

The society organises study meetings about specific subjects, for example examination, international contacts, care systems about pupils, competence based learning, new didactical approaches and so on.

- **Regional contacts**

The school communities are regionally connected with the board members of the society. The board members are informed on regular basis about all kinds of matters, for example national legislation and educational matters, didactical methods, public relations, educational programs for teachers, number of pupils, exams, practical learning and regionally cooperation.

- **Website VBG**

The website: www.vbgsscholen.nl contains internal information about all the activities within the society and gives links to both pre-vocational secondary school matters and interesting agricultural matters.

- **The board of the VBG**

The board consists of seven members. The chairman, vice-chairman and the secretary form the executive committee. Every school year the board meets at least seven times. On the annual General Meeting the members decide about the proposed Plan of Activities for the next year.

- **Further information about VBG**

The secretariat of the VBG is situated at 'CPS Education development & advice' in Amersfoort, telephone: 00-31-33-4534343.

Ask for mrs. Susan Potiek, secretary VBG or send an email to s.potiek@cps.nl or mobile phone: 00-31-655824100

Summary

The Vereniging Buitengewoon Groen (VBG) is a Dutch association of 36 secondary schools offering pre-vocational education in general and in life sciences programs and land based studies like agriculture, horticulture, animal care, food, husbandry etc.

Each year the VBG organizes a study trip for her members to a European country.

The general purpose of these visits is to enhance the knowledge about different educational systems, to increase knowledge about new and current developments, didactics, competencies, student learning in practice, developing new or adapted curricula both in and outside the 'green' sector.

The study visit aims at inspiring the participants to explore ways to implement different approaches, materials, and structures to optimize their educational ways of working with their students, meeting today's challenges.

1. Inleiding

Leden van de VBG (directie, temleiders en docenten VMBO Groen) maakten van woensdag 27 september tot en met zaterdag 30 september 2017 (week 39) een buitenlandse studiereis naar Noorwegen (Oslo en omgeving).

Scandinavië

Noorwegen met hoofdstad: Oslo

Thema van de studiereis was: Persoonsvorming ('Bildung').

Het onderwijs draagt bij aan de ontwikkeling van jongeren tot gelukkige en zelfverantwoordelijke volwassenen. De schoolomgeving fungeert als een sociale en veilige oefenplaats, afgebakend van de buitenwereld en gericht op zelfontplooiing. Op weg naar een toekomstige plaats in de maatschappij met een diploma (kwalificatie) en in omgang met anderen in de onze maatschappij (socialisatie). Steeds meer is de roep naar persoonsvorming te horen. Autonoom en onafhankelijk worden in denken en handelen en daar verantwoordelijkheid voor nemen. De ontwikkeling van intrapersonlijke vaardigheden waarbij jongeren steeds zelfstandiger keuzes maken die hun persoonlijke welzijn bevorderen. Daar waar het écht om gaat in het leven en begint bij jezelf.

Met de Noorse onderwijscollega's gingen we hierover in gesprek en lieten we ons inspireren door de Noorse aanpak.

“Studenten/leerlingen kunnen vanuit vraagstukken in de samenleving worden gestimuleerd tot nadenken en kennis vergaren. Op die manier leren ze hoe de samenleving in elkaar zit en vormen ze hun persoon”, zegt Bussemaker (toen: minister van onderwijs) op de slotconferentie van de HO-tour in op 2

maart 2015. “Studenten zijn de professionals van de toekomst die monodisciplinaire diepe specialistische kennis en vaardigheden moeten kunnen combineren met 21ste eeuwse multidisciplinaire meta-cognitieve en brede vaardigheden. Het ‘bildung’ van nu”.

Doel van het bezoek

De studiereis stelde de leden de VBG in staat gezamenlijk kennis te vergaren over actuele, nieuwe ontwikkelingen op gebied van (groen) onderwijs met een accent op *persoonsvorming* aan de hand van voorbeelden in of verbonden met het (groene) beroepsonderwijs en overleg te voeren over de opzet, organisatie, inhoud, didactiek, beoordeling en docentcompetenties.

Meer specifiek ging het om het kennismaken met manieren van aanpak, materialen, projecten, activiteiten, structuren, waarmee deelnemers hun eigen visie op *persoonsvorming* vanuit de school ontwikkelen en vormgeven.

Het bestuur van de VBG had de volgende subdoelstellingen:

- Leren van onderwijsontwikkelingen in de (groene) beroepskolom in Noorwegen. Het accent ligt daarbij op *persoonsvorming*. Onderwerpen zijn bijvoorbeeld inhoud, organisatie, resultaten, ervaringen, plaats in het curriculum, borging, beoordeling, samenwerking met lokale/regionale partners (bedrijven, instellingen, overheden, organisatie).
- Het leren van elkaar krijgt vanuit onze excursiegroep een accent in de vorm van korte presentaties, vragen, discussies en stellingen over bovenstaande onderwerpen. Eenieder is uitgenodigd voor een (gemeenschappelijke) bijdrage. Elk jaar bewijst deze opzet zijn waarde voor de deelnemers. Suggesties zijn verzameld in hoofdstuk 3: Leervragen.
- Leggen van (bilaterale) contacten met vergelijkbare scholen in Oslo en omgeving voor toekomstige contacten (internationalisering), o.a. met Noorse collega's over mogelijke samenwerking en uitwisseling.
- Kennisnemen van de andere actuele ontwikkelingen in de groene sector in Oslo/Noorwegen.

Namens het bestuur VBG,
Bert van Opstal (06-46199504), Hans Smit (06-22904613),
Cees de Jong (06-21247948) en Susan Potiek (06-55824100).

Oslo, het Operahuis.

(Noors: Operahuset i Oslo). Voltooid in 2008 en de thuishaven van het Noors Nationaal Opera en Ballet.

Periode, kosten en subsidie

De kosten voor deze studiereis bedroeg € 1.050,-, waarbij is inbegrepen de retourvlucht (inclusief ruimbagage) van Nederland naar Noorwegen, lokaal vervoer (bus), overnachtingen in hotel, ontbijt, lunches en diners, begeleiding, voorbereiding en materialen. Hotelaccommodatie was op basis van éénpersoonkamers in een 3-sterrenhotel.

De kosten zijn opgebouwd uit groepskosten en persoonsgebonden kosten

Subsidie studiereizen

De Vios-regeling wordt vervangen door de nieuwe Subsidieregeling internationalisering voor po en vo. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap werkt hier nog aan. Naar verwachting is het vanaf juni 2017 mogelijk om via deze regeling subsidie aan te vragen voor het schooljaar 2017-2018. De nieuwe regeling:

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/beleidsnota-s/2017/03/24/subsidieregeling-internationalisering-po-en-vo>

Vanaf 28 juni 2017 heeft VBG deelnemers geïnformeerd over deze regeling.

Of en in hoeverre u in aanmerking komt voor een subsidie is voor het VBG-bestuur moeilijk aan te geven. Hou er in ieder geval rekening mee dat subsidievoorwaarden verder zijn aangescherpt.

- <https://www.nuffic.nl/>
- <https://www.nuffic.nl/voortgezet-onderwijs/beurzen-en-subsidies/subsidie-voor-internationalisering-in-voortgezet-onderwijs-ipv>
- <https://delta.nuffic.nl/Application/Apply/5>

Deelnemers

Docenten, teamleiders en (sector)directeuren van VBG-scholen.

Daarnaast zijn medewerkers van het ministerie van EZ (directie Agro kennis) en het ministerie van OCW, STOAS Videntum Hogeschool en het Ontwikkelcentrum uitgenodigd. Het maximaal aantal deelnemers was bepaald op 40 personen.

Voertaal

De voertaal onderweg was Engels.

Begeleiding

Hans Smit (GreenMattersXL), Cees de Jong, Bert van Opstal en Susan Potiek (VBG) vormden de reisleiding ter plekke. Hans Smit is regionaal bekend in Noorwegen en heeft de VBG al eerder ondersteund in 2011, 2013 t/m 2016.

Excursiegids

Ruim voor het vertrek ontvingen de deelnemers een informatieve excursiegids met programma, informatie hotels, deelnemerslijst, achtergrondinformatie over het thema 'persoonsvorming', het onderwijssysteem in Noorwegen, een compacte reisgids en een logboekje voor het noteren en bijhouden van de leervragen.

Vorbereidingsmiddag

Op 15 september 2017 vond een bijeenkomst plaats om vooraf de studiereis met alle deelnemers door te spreken en voor te bereiden. Bijzonderheden over de bestemming, de scholen en het onderwijssysteem (gastspreker) zijn doorgenomen. De deelnemers hebben in subgroepen vragen genoteerd om tijdens de excursie te stellen. De diverse onderwerpen die deel uitmaken van het verslag worden vooraf onderling verdeeld. Op deze wijze is iedereen in staat gesteld zich goed voor te bereiden.

Resultaatgerichte excursie

De excursie was ingericht op het verzamelen van voorbeelden over o.a. '*persoonsvorming*' uit het (groene) beroepsonderwijs en haar partners (bedrijven, overheden, instellingen, e.d.) in Noorwegen.

Het centrale uitgangspunt was dat de studiereis voor de deelnemers input oplevert over het thema, zowel inhoudelijk, didactisch als logistiek (regioleren).

Met dit uitgangspunt kwamen sub-thema's aan bod zoals:

- Opbouw van het curriculum?
- Samenwerken met lokale/regionale partnerschappen
- Hoe werkt het thema het in de praktijk?
- Wat is de inhoud en welke rol spelen de docenten/leerlingen/partners?
- Welke docentcompetenties zijn nodig om het thema te ondersteunen?
- Hoe vindt borging van de bereikte resultaten in de (groene) opleiding plaats?

Om het rendement van de studiereis optimaal te maken is aan de deelnemers enige voorbereiding gevraagd door:

- vooraf de eigen leer- en informatievragen te formuleren en te mailen naar VBG;
- deelname aan de voorbereidende bijeenkomst in september;
- de informatie uit deze excursiegids bij de start van de excursie door te nemen.

In het programma zijn voorbeelden in de schoolpraktijk bezocht, getoond en is gesproken met directie, collega-docenten en leerlingen. De studiereis vond plaats in de context van het Noorse schoolsysteem.

Dagelijks kort reflectiemoment

Tijdens de studiereis was er ook dagelijks een reflectiemoment ingebouwd om systematisch aandacht te besteden aan de groei aan inzicht c.q. nieuwe vragen. Tevens worden ervaringen van de keuzeonderdelen uitgewisseld. Op vrijdag is er digitaal een 'TOP 40' gemaakt door de deelnemers met ideeën om 'morgen toe te passen op de eigen school'. (zie verderop in het verslag).

De reis was zó opgezet dat er voor de deelnemers keuzes gemaakt konden worden in de te bezoeken scholen en het thema van de studiereis '*persoonsvorming*' zo kracht bij te zetten. Reflecteren kon in de vorm van een logboekachtige opzet m.b.v. een reflectieboekje of digitaal via eigen ipad. Via korte dagelijkse reflectiemomenten werd gestimuleerd om per dag te noteren wat de ervaringen en informatie de deelnemer zelf hebben opgeleverd.

Evenals in voorgaande jaren is ingezet op een laatste dagdeel waarbij de transfer van alle verzamelde kennis naar de situatie op de eigen school op de agenda staat.

De ervaring leert dat de inspiratie, de inzichten en het enthousiasme van een studiereis een kans lopen snel naar de achtergrond te verdwijnen door de terugkeer naar 'day-to-day business'. Centraal gesprekstema: hoe ga je om met de inspiratie en nieuwe ideeën in je team op je eigen school? Dit heeft de 'TOP 40' opgeleverd.

Uit de excursiegroep zijn netwerken ontstaan, waarbinnen de deelnemers elkaar stimuleren om '*persoonsvorming*' in de lokale regio een functionele plaats te geven in de schoolpraktijk.

Een beeldengroep voorstellende
'de cirkel van het leven'

Oslo, beeldenpark in het Frognerpark, (212 stenen en bronzen beelden, die alle tussen 1907 en 1942 zijn gemaakt door de Noorse beeldhouwer Gustav Vigeland).

Excursieverslag

Net zoals in voorgaande jaren maakten we met elkaar het reisverslag. Zie hoofdstuk 4.

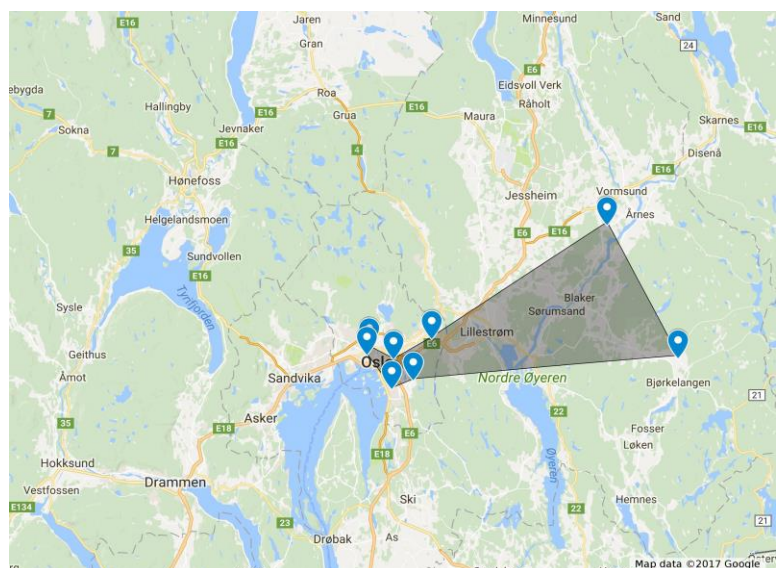
Vluchtgegevens:

Heen: woensdag 27 september 2017. Aanwezig op Schiphol: **9.00 uur verzamelen**
Vertrek vanaf Amsterdam 11:50 uur vluchtnr. KL 1145
Aankomst Oslo: 13.35 uur

Terug: zaterdag 30 september 2017 vanaf Oslo Gardermoen 17:15 uur vluchtnr. KL 1148
Aankomst Amsterdam 19.05 uur

Kaart locatie VBG-studiereis Noorwegen 2017, Oslo en omgeving:

- Ulsrud videregående skole
- Fagerborg Skole
- F 21 Skole
- Granstangen Sole
- Kastellet Skole
- Hvam High School
- NL Ambassade

2. Deelnemers excursie

achternaam	roepnaam	functie	school
Ruiken	Sophia	docent	CC Schaersvoorde
Crabben	Luc	teamleider	CC Schaersvoorde
de Jong	Cees	directeur	Melanchthon
Boegheim	Conny	adjunct-directeur	Melanchthon
Roodenburg	Kasper	adjunct-directeur	Melanchthon
van Rijt	Joke	afdelingshoofd	Melanchthon
Rademaker	Tamara	LOB-coördinator/decaan	Melanchthon
Spijkers	Gerard	sectordirecteur	Elde College
Kloks	Jan	teamleider PrO	Elde College
Meinders	Hans	directeur	Twents Carmel College
Meenks (Ridder)	Annemarleen	docent	Twents Carmel College
Gouriye	Ninurta	docent	Twents Carmel College
Grootendorst	Clasien	afdelingsleider	Van Lodenstein
Andriese	Anniek	docent	Campus013, Tilburg
van Opstal	Bert	afdelingsleider	Campus013, Tilburg
Boerkamp	Mark	docent	Campus013, Tilburg
Lucassen (Lagenschaar)	Mirjam	teamleider	Canisius
Rutten	Maaïke	Locatie directeur	Canisius
de Groot	Teo	directeur/bestuurder	AMS
Dijkstra	Simona	coördinator BB/KB/TL	AMS
Attema	Femmy	docent/stagecoördinator	AMS
Potiek	Susan	secre. VBG/reisleiding	CPS
Smit	Hans	Reisleiding	GreenmattersXL
de Bruyn	Ton	directeur	Stedelijk College Zoetermeer
Middeldorp	Mariëlle	docent	Stedelijk College Zoetermeer
Heijneman	Yvette	docent	Het Hooghuis
van Slingerland	Kim	docent	Het Hooghuis
Janssen	Jo	teamleider	Porta Mosana College
Piers	Elise	docent	Porta Mosana College
Deurloo	John	teamleider	Broeckland College
van Tetering	Carry	teamleider	De Lingeborgh
de Lange	Sonja	docent	De Lingeborgh
Verwoerd	Willem	docent	De Meerwaarde
Beckers (de Jong)	Kitty	docent	De Meerwaarde
Constant	Jan	docent	PIUS X
Willems	Niels	docent	PIUS X
Ziengs	Inga	docent	Liudger
de Boer	Hielke	docent	Liudger
Heeren	Tonja	teamleider VMBO	Elde College
Streppel	Rosina	docent	De Lingeborgh

3. Leervragen van de deelnemers (deze informatie is, ter voorbereiding, voorafgaand aan de excursie gemaild naar de Noorse scholen).

Theme: Personal development / 'Bildung' (Person utvikling)

In general, the VBG participants would like to:

- Have a general introduction on the Norwegian educational system, including (pre)-vocational education for land based studies;
- Have an overview of the current situation of 'Green' vocational and basic education: curriculum, specializations, cooperation between schools and enterprises, role of the ministry and school inspection;
- Obtain an insight in the future of 'Green' vocational education and basic education in Norway: opportunities and challenges.

Focussing on the theme: the need to strengthen personal development ('Bildung' / person utvikling) is growing. Education should contribute to help young people develop towards being autonomous, independent civilians taking responsibility for their actions. Vocational skills can cover a wide array of life: from technical skills to civic skills, from commitment to solidarity.

Questions more specifically related to the theme:

Education in The Netherlands tends to develop towards qualification, socialisation and personal development with an emphasis on qualification and socialisation.

- How about education in Norway?

Given the development above, the Dutch curriculum tends to grow towards a rather narrow (limited) curriculum, allowing much room for interpretation by schools and includes the (social) community.

- Do Norwegian colleagues recognize this?
- Which development do they prefer?
- Can we recognize this in the schools' vision on education?
- Are matters concerning ethics and taking personal responsibility included in Norwegian education?
- What image of mankind, worldview and ethical behaviour do we have in mind by answering this question?
- How does this reflect in lessons?
- Are relevant competencies (Life skills / Bildung) identified and described in the curriculum?
- What is the role in this for parents, civil society or other organisations?
- Does school inspection play a role in this matter?
- How do teachers motivate students to develop their talents?
- What is the teacher's role in motivating students to take responsibility for their own learning process/personal development?
- How do teachers ensure that students understand / discover what their talents are and how do the teachers/students implement it?

More specific the VBG would like to visit schools, organisations, NGO's, enterprises in an interactive way and learn, be inspired, how Norwegian schools for (Green) Vocational Education relate to their social environment on the theme:

'personal development'

- How is 'personal development' facilitated in the school organization ?
- What kind of student competences are being used in everyday practice ?
- In which way are students stimulated to develop their 'personal development'?
- How is 'personal development' evaluated in Norwegian secondary schools nowadays ?
- How are the students trained in reflection on their 'personal development' ?
- Can we learn and profit from best practices on this matter ?
- How do students reflect upon their previous education and look forward to their professional future by using their own talents?
- What are experiences of students with 'personal development'?

- How do teachers motivate students to develop their talents?
- How is a student's 'personal development' route determined? Which parties are involved? (*Hoe 'persoonsvorming'? Wie daarbij betrokken?*)
- How is the 'personal development' route monitored? (by whom, how, how often?)
- Question to students: Do you feel motivation for 'personal development' and to work hard to achieve it? (*Gemotiveerd voor 'Bildung'?*)
- What is the role of the teacher in discovering students' talents? How do teachers help students to discover their talents? How do they make the right choices? What is there to choose from? How many hours per week?
- How do teachers ensure that students understand / discover what their talents are and how do the teachers/students implement it? (*leerlingtalenten laten ontdekken*)
- What is the relationship between schools and the town/region (social environment): learning in the region, connections to enterprises, involvement in town or region. Are there examples in practice?
- What is the relationship between schools and enterprises. Like internships, guest-lessons, projects. Are there examples in practice ?
- How is the balance between theory and praxis in the curriculum, can new subjects be introduced, is educational material provided by the government or by the schools?
- How do schools keep an eye on what skills / knowledge / are required to practise the profession (e.g. contact with the industry).
- How is green vocational education organized in Norway?
- How about the popularity of the schools for Green vocational education in Norway ?
- How are schools financed, do they try to find additional funding (how)?
- Are there concrete possibilities for exchange between Dutch and Norwegian schools?
- What can be learn from Norwegian schools in terms of organization, link with real market, contents, and other topics?
- Are teachers motivated to innovate?
- How do schools organize admission of students?
- How do schools/colleagues determine the design and execution of the curriculum? Top-down, bottom-up, question-oriented?
- How free may education be set up or are there restrictions? Is there a schedule? Major subjects, other subjects? (*inrichting onderwijs, lessentabel, kernvakken overige vakken*).
- How many major subjects offers your school, and how many hours per subject per week?
- Can you give an outline of the student's schedule as well as the teacher's schedule? What about actual teacher/student contact time? (*onderwijstijd/contacttijd*)
- How is ICT involved in education?
- How does a teacher organize a differentiated daily approach in learning by students within the classroom? (*Hoe werkt differentiatie, meer/minder/moeilijker lesstof of bijv. meer/minder tijd of..?*)
- How many students are there in a classroom, and how do you organize the best working environment for 'personal development' ?
- How do schools deal with students who are excellent in a special subject, e.g. sport. Can they join training session/games outside school? (*excellentieprogramma's*)

Teachers:

- What motivates / drives you to choose for the profession of teacher in Norway?
- What is the teacher-student ratio in Norwegian schools?
- Do you participate in teacher meetings in which you talk about students progress?
- In which way is being taken care of counselling skills in the education or courses of teachers and counsellors?

4. Programma

- 4a. Dagprogramma
- 4b. Verslagen schoolbezoeken

Deze studiereis was zó opgezet dat de deelnemers op bepaalde momenten een schoolbezoek naar eigen keuze kunnen selecteren. Hiermee zette de organisatie het thema 'persoonsvorming' kracht bij.

4a. Programma van dag tot dag

Session	Time (est.)	Program	Remarks
Wednesday 27 September 2017			
Morning	D 11:50 A 13.35	Check in. Flight from AMS to Oslo Gardermoen. Transfer to hotel by bus. Check in at the hotel.	KL 1145, present at 09:30u. VERTREKHAL 1
		Lunch NOT organised.	Please provide your own lunch.
Afternoon	15:15	Brief introduction on Norway, the educational system, agricultural vocational education by Embassy of the Netherlands and HiOA.	Choose schools to visit on Thursday and Friday.
	18:00	Walk to dinner location, Louise Restaurant.	
Evening	19:00	Dinner, reflection and discussion. Walk back to the hotel.	
Thursday 28 September 2017			
Morning	08.00	Breakfast and transfer to 1 st shift of schools.	
	09:00	Interactive school visits, meeting management, teachers and students: • Fyrstikalleen skole (F21); • Kastellet skole; • Granstangen skole.	
Afternoon	12:00	Regroup, transfer to second group of schools. Lunch at 2 nd shift of schools.	
	12:30	Interactive school visits, meeting management, teachers and students: • Fagerborg Skole; • Ulsrud videregående skole.	
	15:00	Transfer back to Oslo city centre.	
	16:00	Guided tour Oslo Opera House	
Evening	18:30	Dinner at Café Amsterdam, reflection and discussion.	

Friday 29 September 2017				
Morning	08:00		Breakfast and transfer to Hvam	
	10.00		Interactive school visits meeting teachers and students at Hvam videregående skole.	
Afternoon	12:30		Lunch at school	
	13:30		School visit continued.	
	14:00		Transfer back to the hotel.	
	16:00		Meeting with all participants sharing experiences. First ideas which experiences are relevant for own situation and ideas how to implement.	
Evening	19:00		Closing dinner at Klosteret restaurant	
Saturday 30 September 2017, culture				
	08:00		Breakfast	
	09:30		Check out hotel, Free time to visit Oslo on your own, or make a walk in Maridalsvannet (nature area). Lunch not organised.	
	14:15	Transfer to Gardermoen airport		KL 1148.
	D 17:15	Return flight		Present at Gardermoen
	A 19:05	Oslo - Amsterdam		15:00

4b. Excursieverslag

Net zoals in voorgaande jaren is met elkaar het reisverslag geschreven.
Vooraf zijn de deelnemers ingedeeld per bezoek (bedrijf, school, instelling, ministerie).

In het (deel-) verslag wordt opgenomen:

- datum bezoek
- contactgegevens
- doel / onderwerp van bezoek
- belangrijkste vragen / antwoorden
- opgedane kennis /verslag

Alle deelverslagen zijn digitaal aangeleverd en in dit verslag geplaatst.

Woensdag 27 september 2017

Nb. Powerpoint presentaties zijn achteraan dit verslag opgenomen.

Introductie op Noorwegen, het Noorse onderwijssysteem en het landbouwonderwijs door de Nederlandse ambassade en HiOA.

Verslag door Simona de Wit, Femmy Attema (Anna Maria van Schurman), Ton de Bruyn, Marielle Middeldorp (Stedelijk College Zoetermeer)

LokatieL Oslo, bij HiOA (Høgskolen i oslo og akershus)

Doel: kennismaken met Noorwegen en het Noorse onderwijssysteem

Presentaties van:

- Line Klaeth raadgever hogeschool
- Janine van Halteren docent hogeschool
- Øystein Winje phd student
- Renske Nijdam Nederlandse Ambassade voor Noorwegen, Zweden en Denemarken

Presentatie 1: door Mevrouw Renske Nijland (Nederlandse Ambassade)

Noorwegen is een jonge natie met mensen die leven voor, door en met de natuur.
Plattelandsbewoners en stadsbewoners gaan goed samen. Landbouw wordt hier gezien als een cultuur.
Er is een eerlijke productprijs die wordt vastgesteld als een CAO. Is een product op dan is het op. De noren geloven in hun eigen product en importeren zo min mogelijk.

Wat weetjes, ook met een knipoog, over de Noren:

‘Noren gaan in hun vrije tijd graag naar buiten. Het meenemen van een matpakken (lunchpakket) is zeer gewoon. Het is typisch Noors.

Noren hebben altijd gelijk

Hoge salarissen maar ook hoge belastingen

Staan bekend als een beetje naïef en politiek zeer correct.’

Noorwegen heeft 5 miljoen inwoners, waarvan 1,4 miljoen immigranten (nieuwe Noren), voornamelijk uit zweden en polen. In totaal staan er 29.992 agrarische bedrijven leeg, hiervoor zijn ze op zoek naar jonge mensen. De meeste agrariërs zijn 40 jaar of ouder. (90%).

Presentatie 2: door mevrouw Line Klaeth (Hogeschool HiOA)

Zij sprak over de campus van de hogeschool en de totstandkoming na de fusie van de huidige hogeschool. Zij willen graag een universiteit worden, dit om meer opleidingen aan te mogen bieden en een hogere status te verkrijgen. Studenten zijn hier gevoelig voor.

Er zijn 20.000 studenten, 2100 medewerkers, er worden 25 masters en 50 bachelors en 5 doctoraalstudies aangeboden.

De nieuwe strategie van 2024 luidt: New Knowledge New practice

Er zijn vier faculteiten waar docenten worden opgeleid voor upper secondary en vocational school.

Ze mogen een vak pas geven en voor docent studeren wanneer ze eerst ervaring hebben in het vak en hier een diploma voor hebben.

Daarnaast worden er internationale projecten aangeboden die door het ministerie en de commissie van de Europese Unie worden betaald, onder de noemer ontwikkelingssamenwerking.

Presentatie 3: door mevrouw Janine van Halteren (Hogeschool HiOA)

In Noorwegen leren onderwijzers studenten keuzes maken, ze onderwijzen minder. Geven aanwijzingen, principes sociaal en academisch learning. Dit noemen zij Bildung

To be a useful and independent person for life.
Dit met de focus op kwaliteit.

Door de lengte van Noorwegen is er veel verschil in opleidingen per regio.

Sinds 2017 is er een nieuw curriculum, het core curriculum, dat leerlingen tot 24 jaar onderwijs aanbied. Voorheen was dit 21 jaar. Het volwassenonderwijs start op 25 jaar. Dit volwassen onderwijs sluit nu beter aan. Het doel van dit leren is om naast het leren meer praktijkervaring op te doen.

Op de leeftijd van 15-16 jaar moeten leerlingen besluiten of ze de academische of vocational route gaan doen. De wet zegt dat ze zelf mogen beslissen en dat scholen dit moeten toelaten. Daar is begeleiding erg belangrijk zodat leerlingen de juiste route kiezen, want ze mogen. Iet meer overstappen. Leerlingen hebben sinds kort een nieuw vak. Dit heet

utdanningvalg (opleiding, keuze in NL LOB)

Dit krijgen ze op de leeftijd van 13-16 jaar twee uur in de week. Het doel is dat ze zich gaan realiseren dat ze onderdeel zijn van de samenleving.

De uitvallers worden geholpen door de staat door 1 op 1 begeleiding. Dit in de vorm van gesprekken of stage/leerwerktijd. Hun opleiding duurt hierdoor wel langer.

Donderdag 28 september 2017

Nb. Powerpoint presentaties zijn achteraan dit verslag opgenomen.

1. F21 school <https://f21.vgs.no>

Profiel: Secondary school

The road ahead starts here!

F21 aims to be one of Norway's leading schools when it comes to being progressive in school development. It is through collective learning processes that both adults and children learn the best and best. Therefore, we focus on F21 to take joint responsibility for each other's learning. For pupils, it means, among other things, the use of learning partners when they start school. This is meant as an effort both to ensure that everyone has someone to be together for hours and break. However, the use of learning partners is also closely linked to the assessment of the assessment of the school through, among other things, assessment of friends and self-assessment, in order to make all pupils more involved in their own and others' learning. By moving away from ordinary special education and towards a system of more teachers in the basic subjects, we stimulate collective learning within the class rather than the segregation of individual groups of students.

Cooperation

It is not only students who will develop on F21. It will also be teachers and management. Through the high degree of structured collaboration between teachers, contact teachers and management, adults will also be responsible for each other's well-being and learning. F21 is one of the schools that has come the longest in the development of collective capacity through active use of professional, departmental, college management with lesson study as method, colleague change, school change. F21s help each other to enjoy and learn more!

Verslag door: Mark Boerkamp (Campus 013) , Niels Willems (Pius X College):

F21 school

F21 is een school voor leerlingen van 12 t/m 15 jaar. Daarnaast heeft F21 ook een high school voor leerlingen van 16 t/m 19 jaar. Het is 1 van de 170 scholen in Oslo. Daarvan zijn er 40 high schools. F21 bestaat uit een nieuw en oud gebouw. De nieuwbouw is geopend in de herfst van 2010. In tegenstelling tot de secondary school kunnen ze hier wel selectie toepassen en dus alleen aangemelde leerlingen met de hoogste cijfers aannemen. F21 heeft 1000 leerlingen.

Docenten werken 30 klokuren in de week op school en deze zijn in hun rooster opgenomen. Het rooster bevat naast de contacturen met leerlingen ook de overlegmomenten met collega's, teamleiders en directie. In totaal moeten ze 43,5 klokuren per week werken. Bij een volledige aanstelling staan er ongeveer 20 lesuren van 45 minuten op het rooster. Docenten die bijvoorbeeld lichamelijke oefening geven krijgen minder opslag van tijd per les dan een docent die een taal doceert. Het ministerie stelt de verschillen vast.

Docenten werken 4 uur per week binnen hun vakgroep samen aan onderwijs(verbetering). Ze testen het ontwikkelde materiaal uit in een les van een collega en observeren. Daarna gaan ze de les evalueren en bijstellen. Na een bespreking met het MT komt er vervolgens nog een presentatie aan alle collega's in een van de wekelijkse plenaire bijeenkomsten. Voorbeeld: leerlingen filmen elkaar in de les bij het lezen van een tekst en mailen die naar de docent. Deze werkvorm zou o.a. tijdsbesparing kunnen opleveren m.b.t. het oefenen van mondelingen e.d. De school organiseert dus een intensieve uitwisseling van kennis en ervaringen tussen MT, het docententeam en de leerlingen. Leren van elkaar staat hoog en op de agenda en is structureel opgenomen in het rooster.

Beginnende docenten en collega's die het nodig hebben worden begeleidt door een mentor. Daarvoor staan uren in de jaartaak. Wekelijks komen ze bij elkaar en de mentor komt vaak in de lessen kijken. Samen werken ze aan de persoonlijke ontwikkeling van beiden. Er worden geen oplossingen aangedragen maar door er samen over te praten komen ze tot een hoger niveau. Het MT en de directeur komen bij alle docenten in de school zonder aankondiging lessen observeren.

Alle leerlingen mogen in de ochtend ontbijten op school. Zeven procent van de leerlingen maakt hier gebruik van. Het is een onderdeel van het sociale programma. Leerlingen kunnen ook langer op school blijven om te leren onder begeleiding. Als beloning krijgen ze een gratis kop soep. Het open leer centrum van de school is tot

20.00 uur open. Elke leerling wordt 1 keer per maand besproken in het team en krijgt een terugkoppeling. De lijntjes met de ouders worden ook m.b.t. het verzuim kort gehouden. Ouders krijgen o.a. een SMS wanneer hun kind afwezig is.

Docenten van dezelfde vakgroepen staan in het rooster op een balk om leerlingen uit te wisselen tussen de klassen. Op deze manier wordt er differentiatie toegepast. Leerlingen met dezelfde leervraag komen dan tijdelijk in een andere klas.

De school heeft zich te doel gesteld om leerlingen van elkaar te laten leren samen met de docenten.

Leerlingen nemen ook de verantwoordelijkheid voor het leren van andere leerlingen. De school koppelt in wisselende samenstellingen leerlingen voor een periode aan elkaar om samen te leren. Er draait een pilot met leerpartners. Twee leerlingen werken verplicht samen met elkaar. Ze mogen niet zelf hun eigen partner kiezen. Vervolgens gaat een koppel meer samenwerken met een ander koppel aan een andere opdracht. Na ongeveer 3 weken worden de samenstellingen van de groepjes weer gewijzigd. De leerpartners letten ook op elkaar m.b.t. aan- en afwezigheid, motivatie, leervragen, sociale drempels e.d. De pilot was een groot succes en wordt waarschijnlijk over de gehele school uitgerold.

Flipping the classroom is ook als pilot gedraaid, maar men is van mening dat er te weinig rendement uitkomt. De school werkt wel veel met assessments. Deze gaan over de school, de medeleerlingen en de leerling zelf. Dit om leerlingen meer te betrekken bij hun eigen leerproces.

F21 is een school waarin management, leerlingen, docenten en ondersteunend personeel samen verantwoordelijk zijn voor elkaars welbevinden, leerprestaties en ontwikkeling als mens. Door op deze manier het onderwijs in te richten werken ze aan zelfontplooiing (Bildung) van alle betrokkenen.

2) Granstangen Skole

<https://granstangen.osloskolen.no>

Profiel: Lower secondary school

Granstangen School is a 8th-10th grade school starting in autumn 2015. It is built to accommodate 540 students. The school is located in the district of Stovner, near the border with the Alna district.

The Granstangen school logo consists of building blocks that are about to form a G.G stands for Granstangen School, and symbolizes that students are in development and will be complete. The school is working for the students to have a good progress both professionally and socially. The school is working to ensure that all students are able to get well in order and behavior.

"We build character", Granstangen school is its slogan. The school will help develop the students to become people with good grades.

Facts about Granstangen school

- New 8th-10th. step school in the district of Stovner.
- The school started in early August 2015.
- School year 2016/2017 there are 303 students and 33 teachers.
- The school can accommodate 540 students.
- The slogan for the school is: "We build character"
- The school has its own canteen.
- All students have their own lockable wardrobe and bookcase.
- Practice school for Norway's sports academy.
- Increased adult density in Norwegian and mathematics.

VERSLAG door: Tamara Rademaker (Melanchthon Business School, Bleiswijk), Ninurta Gouriye (Twents Carmel College, Oldenzaal) en Kitty de Jong-Beckers (De Meerwaarde, Barneveld)

VI BYGGER KARAKTER

Grangstangen: een school die zich bezighoudt met kennisoverdracht en het bouwen van karakter.

Prachtig nieuw gebouw in de wijk Granstangen. Het logo van de school heeft meerdere betekenissen en is dus met zorg ontworpen. De 'G' staat voor Good: het hoogst haalbare cijfer wat kan worden gegeven aan leerlingen. De naam van de omgeving begint met een G. De gestapelde blokken staan voor de bouwstenen die de leerlingen krijgen aangeboden om te groeien naar de toekomst. Deze school bestaat sinds 2015 en is dus een zeer jonge school. De school heeft drie ingangen, elk leerjaar (8th, 9th en 10th) heeft zijn eigen ingang.

Er is een bijzonder moeilijke start geweest, omdat weinig leerlingen zich aanmeldden voor deze school. Het aantal "gang" gerelateerde activiteiten speelde hierin een grote rol. De leerlingen die zich wel aanmelden, hebben vaak een criminele achtergrond. De school bestaat uit 80 procent jongens en 20 procent meisjes. Hiervan heeft 50 procent een strafblad of een aantekening bij justitie. 99 procent van de leerlingen zijn van allochtonen afkomst. In totaal heeft de school 460 leerlingen.

Naast de juiste leeromgeving werkt de school vanuit de zes karaktereigenschappen i.p.v. het becijferen van de aangeboden vakken van het curriculum. Deze karaktereigenschappen zijn volgens de school het succes voor het leven. De karaktereigenschappen zijn:

- Doorzettingsvermogen
- Nieuwsgierigheid
- Optimisme
- Zelf controle
- Vastberadenheid
- Gewetensvol

Zoals je ziet krijgen de leerlingen geen cijfers per vak. Alleen de wettelijke toetsen (die zijn twee keer per jaar) worden afgenomen en becijferd. De leerlingen maken groei, doordat er veel tijd wordt gestoken in de karaktereigenschappen. Ontwikkeling van kennis en vaardigheden vinden door het gehele schooljaar plaats in plaats van toetsing per periode.

De docenten moeten over vijf competenties beschikken om op het Granstangen te kunnen werken:

- Samenwerkingseigenschappen
- Het vermogen om relaties met ouders en leerlingen op te bouwen
- Een ervaren klassenleider zijn
- Collectieve oplossingen aandragen
- Beschikken over professionele competenties

Alle docenten krijgen tijd in hun rooster om te werken aan de binding en reflectie met de ouders en leerlingen. Het is aan de mentoren en lesgevende om de harten te winnen van de ouders. Belangrijk is dat ouders en school samenwerken. Alleen zo kun je het beste uit de leerlingen halen.

Vanzelfsprekend zijn er ook veel uitdagingen waar de school mee te maken heeft en aan werkt. Een aantal van deze uitdagingen zijn het gedrag van leerlingen, veel in- en uitstroom van leerlingen gedurende het schooljaar, psychische problemen (die vallen meer op bij goed gedrag), coöperatie tussen school en thuis (samenwerking en verantwoordelijkheid is 50-50), het vergroten van de motivatie en het zelfvertrouwen van leerlingen.

"Er zijn geen probleemleerlingen op onze school, alleen leerlingen met problemen".

Op het Granstangen wordt veel aandacht besteed aan hoe ze deze uitdagingen aan kunnen gaan. Daarvoor gelden op de hele school algemene regels en handelingen die door alle docenten en werknemers op school uitgevoerd moeten worden. Een aantal van deze handelingen zijn:

- De directeur en teamleiders staan elke ochtend bij de deur (drie ingangen) om alle leerlingen een hand te geven. De docenten doen dit bij het leslokaal
- Alle vergaderingen/overleggen vinden het eerste uur plaats
- De docenten hebben de gelegenheid om leerlingen gedurende de hele dag uit het lokaal te halen om met ze in gesprek te gaan
- De mentor moet zijn mentorleerlingen 1 keer in de twee weken zien/spreken

- De leerlingen worden nooit geschorst. De leerlingen kunnen wel geschorst worden van de lessen, maar moeten dan de hele dag met een zorgcoördinator praten/bij hem zitten.
- Als docent wordt er altijd in het belang van de leerling gedacht
- Alles kost tijd, daarom is het belangrijk dat je blijft praten met de leerlingen en blijft herhalen
- Er wordt veel gewerkt aan de relatie met ouders. Daarom stuurt de docent elke dag een berichtje naar de ouders van de drie leerlingen met positieve punten wat betreft het gedrag
- Er wordt alleen met ouders gebeld als er sprake is van negatief gedrag
- De directeur praat 1 keer per maand met alle leerlingen in de aula. Hierbij worden o.a. de karaktereigenschap besproken waaraan gewerkt wordt in de komende periode.

Ook komt het hier weleens voor dat een leerling slecht gedrag vertoont. Daarvoor hebben zij verwijderkaarten. Op zo'n kaart staat precies wanneer en waarom een leerling weggestuurd is. Hiervoor gelden ook een aantal regels:

- 1 verwijderkaart per dag:** De leerling gaat een reflectiegesprek aan met de zorgcoördinator
- 2 verwijderkaarten per dag:** Er wordt gebeld met huis
- 3 of meer verwijderkaarten per dag:** De leerling wordt van alle lessen verwijderd en moet bij de zorgcoördinator komen voor een reflectie gesprek.

Dit wordt allemaal bijgehouden met de computer en geanalyseerd. Bij regelmaat van slecht gedrag worden er aanpassingen gedaan op school (andere lestijden, vakken verschoven naar andere uren etc.)

Kortom: Grangstangen is dus een school die veel aandacht besteed aan het vertrouwen van de ouders en de relatie met/de motivatie van de leerlingen!

3. Kastellet skole <https://kastellet.osloskolen.no>

VERSLAG door: Conny Boegheim (Berkroden, Berkel en Rodenrijs) en Joke van Rijt (Melanchthon Business School, Bleiswijk).

Profiel: Lower secondary school

*The school's vision is "Together we will achieve the goals of striving for the stars, both professional and social."
Kastellet school is a school that has high ambitions on the students' behalf. We want to focus on our human perception, our social and our view of learning. Every human being is unique. All people are a resource and possess a competence that can benefit the community. Man initially has a will and ability to self-learn. We adults should stimulate further learning and learning so that everyone can develop in terms of their abilities and prerequisites. The school's task is not to equip students, but to strengthen their different personalities and develop their independence so that they can later contribute different resources under a shared responsibility for a common task.*

Teaching will facilitate the individual's abilities and prerequisites. We organize classroom classes, small groups, station education and management groups. We have community collections for the whole school and home-1 st 4th, 5 th and 8 th 10th. We also take the local community, forest and nature into learning arenas through secondary schools and wilderness life. We want to accommodate different challenges and allow students to use different sides of themselves in the learning process. We want to have a look for everyone and provide room for everyone.

We want to work after the principals of:

- safety
- wellbeing
- affiliation
- customized teaching

There must be structure, a clear framework, goals and predictability.

Vision: "Together we will achieve the goals of striving for the stars, both professionally and socially.

The school is situated in a well to do area. The pupils are therefore from well to do parents.
Age varies from 5 till 16.

There are several detached buildings. They have different houses for different groups.
They also have a group for children with special needs.
There are 21 pupils in a form on average.
The school starts at eight o'clock and ends at half past two.
At the end of each semester the pupils get grades for learning and behaviour.
The teachers expect the pupils to behave the way you expect them to.

The culture is open and friendly. The pupils are friendly and happy.

When the pupils start the 8th form the teachers use the first 6 weeks to get to know their pupils. So they can give attention to the pupils with extra needs on different areas for instance reading or writing. After a short break the normal lessons start.
The exam results are above the national level. They use a national benchmark.
The special needs group has got extra teachers if necessary.

The school values:

Pupil's participation (involvement), knowledge (high expectations), collaboration (feedback) and tolerance (good school environment).

There are after school activities organised by the teachers.

Involvement others

The parents have to support their child.

There is a social worker available

Close contact with the police.

In Norway the schools are busy implementing the new curriculum.

Why the new curriculum? There is a need for different skills of knowledge. And they want to get rid of the curriculum overload and overlap. Slim it down and choose priorities.

Personal development in the curriculum:

Amongst others democracy and citizenship, health and life mastering, sustainability.

Good advice from the principal: 'Celebrate success with each other'.

4) Fagerborg Skole <https://fagerborg.osloskolen.nl>

Profiel: Lower secondary school.

Fagerborg is a youth school located in the district of St.Hanshaugen. New school is new, historical building..

At Fagerborg School we wish that the students:

- *are part of a good and safe learning environment*
- *actively participate in their own learning processes*
- *Get customized training of high quality*
- *Meet academically skilled teachers who are committed to the success of the individual*
- *Are being well prepared to meet the future*
- *contribute to the community*

The school is a lower secondary school with students from 8th to 10th grade, located in the north end of Sophus Bugge's place (also called Bayern) in the district of St. Hans Haugen. At the start of 2015, the school had 310 students and 30 employees and the school has the capacity to accommodate five to six parallels. The school's pupils come primarily from Ila School and Bolteløkka School, but also from Marienlyst and Møllergata schools. In addition, the school has applicants from many other schools.

In beautiful, venerable premises with a lot of history in the walls, we will create the school of the future!

History

Fagerborg School opened in current building as a middle school in 1916, so next year the school can celebrate a hundred years in today's premises. The school was for many years a high school perhaps well known for its dance line and long revival tradition, but the school also had specialization in studies.

Verslag door: Maaïke Hagedoorn (Sg. Canisius, locatie Tubbergen) en Sophia Ruiken (CC Schaersvoorde, Aalten)

Lower secondary school (100 jaar oud)
420 leerlingen; 35 docenten; 3 managers;
1 conciërge (is bijzonder in Noorwegen)

Doel van bezoek

In hoeverre zien wij “Bildung” terug op de school.

Belangrijkste vragen

Hoe wordt “Bildung” vormgegeven in het onderwijs?
Wat zien wij op de school en in de lessen hiervan terug?
In hoeverre is dit iets vanuit het management of van de werkvloer?
Wat merken de leerlingen hiervan?

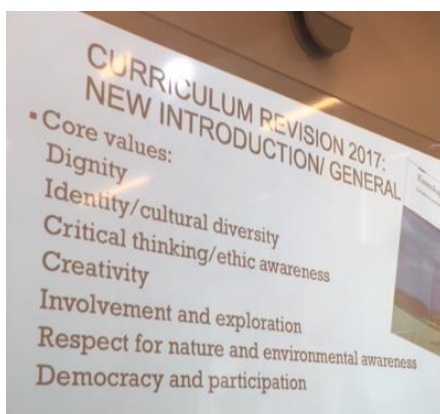
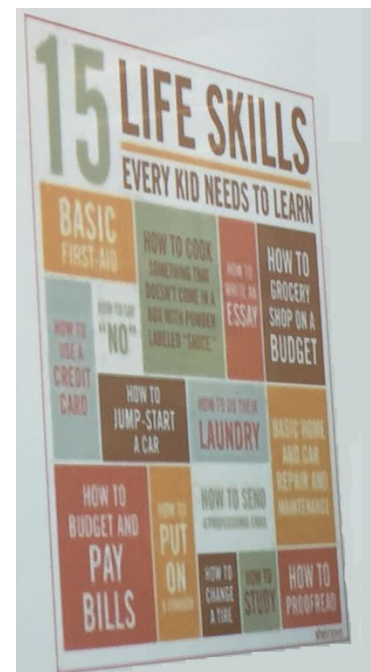
Opgedane kennis

Make the “we-feeling”!

Bovenstaand is het belangrijkste wat we op deze school hebben meegekregen. Het is van belang dat leerlingen zich medeverantwoordelijk voelen voor en bewust zijn van medeleerlingen. Binnen en buiten de klas. Leerlingen voelen zich gezien door docenten en medeleerlingen. Dat geeft een sterk gevoel dat iedereen er bij hoort. De relatie met leerlingen staat centraal. Alle leerlingen worden welkom geheten aan het begin van de dag, zowel door het management als door de docenten. Het onderwijs is gericht op het versterken van positief gedrag. Op deze school is het gemoedelijk, mocht van de directeur soms wat strenger. Leerlingen leren wat zij nodig hebben in het leven. Oudere leerlingen zijn een mentor van de jongere leerlingen. Bildung is niet een apart onderwerp of vak op deze school. De directeur kon het moeilijk benoemen, het is namelijk overal in geïntegreerd.

Wat doen zij om de “life skills” aan te leren?

- Welkom heten door docenten en management
- Actieve rol van leerlingen in een les
- Oudere leerlingen zijn mentor van jonge leerlingen
- Keuze voor een soort van maatschappelijke stage (vrijwillig, maar iedereen moet iets kiezen)
- Samenwerking met ondernemers
- Schoolzuster (4 dagen in de week aanwezig)
- Aanleren van luistervaardigheden

Core values zijn erg belangrijk. Het zit ingebakken in het hele curriculum.

Values are much more powerful. Het is een houding, het zit in de genen van een docent.

Learn in depth: focussen en verdiepen → nieuwe curriculum. Het is de bedoeling dat het onderwijs steeds meer vakoverstijgend wordt aangeboden. Hier ligt veel verantwoordelijkheid bij de scholen. Er wordt ruimte gegeven, de docenten willen er zelf de regie over hebben.

Leerlingen hebben op deze school een keuze, ze kunnen bijv. twee mogelijkheden uit vier kiezen. Het blijft hiermee een keuze van de leerlingen en zij zijn daarmee ook eigenaar.

De school wil ons meegeven dat je de ontwikkeling van je personeel moet vormgeven. En dat daar dan ook tijd voor vrij gemaakt moet worden.

Ouderbetrokkenheid is erg belangrijk. Uitwisseling van informatie en kennis van thuissituatie. Drempel wordt daarmee laag. In de eerste week belt een mentor naar alle ouders. Ouders zijn eerder geneigd om naar de school te komen. Zij hebben geen invloed op het primaire proces.

5) Ulsrud High School <https://ulsrud.vgs.no/om-skolen/om-oss/fakta-om-skolen/>

Profiel: Secondary school.

Ulsrud High School is located at Bøler southeast in Oslo. The school has the fields of study specialization, health, education and sports.

In total the school, school-year 2016-17, has 31 classes, approximately 640 students. The school focuses on quality development using ICT in the education and uses the learning platform in all subjects. The school is based on team organization and flexible learning arenas where collaboration and the ability to look at opportunities are key words. The school wishes to hire educators with experience from learning-using ICT and teamwork. The school's vision is Mastering - Diversity - Environment.

The school was founded in 1964 as Bøler Real School. The school originally had 14 real school classes, with students from many places in the city. At the most, the school had 1,100 students. In 1973, the school received two high school classes, and during the school year 1976/77 the school got its current name. Ulsrud Upper Secondary School later received classes in trade and office. Ulsrud has traditionally been strong in economics and has been the only school in Oslo with economic direction together with Oslo Handelsgymnasium. Ulsrud has also been the only school in Oslo that has offered advertising and establishment knowledge as a field of study. Ulsrud High School was a national demonstration school for the school years 2006-2008.

Verslag door: Kasper Roodenburg (Berkroden, Berkel en Roodenrijs) en Anniek Andriese (Campus 013, Tilburg)

We visited Ulsrud college in Oslo, Norway. The department head welcomed us with a nice lunch and afterwards he gave a presentation about the school and the difficulties they face with. According to Oslo is a segregated city, the free choice of schools is only positive for the high grade students. They can choose every school, the low grades have to go to the schools with places left free.

Ulsrud college is not the most popular school in Oslo. They have approximately 600 students of which are 36 disability students. 75% of the population are not ethnic Norwegians. The students come from all over Oslo. This school has a lot of students with low results on lower secondary school. They have about 90 staff members

Because of this difficult background of most students they have a program for better results. The highlights are;

- ICT in the school
- Small mentor groups
- School climate, you are welcome
- Learning and reading strategies
- Discipline
- Youth enterprise
- Career counselling, helping children to make the right choice.

To motivate and stimulate the students they have introduced of programme 'Education for the individual';

- All new students have a 45 min meeting with parents and mentor at the start of the school year. The mentor reflects with the students on the lesson. They ask the children what they want to learn.
- Midterm evaluation, Children reflect on their goals, you wanted a 4, what is your result what will you do. Meeting with parents. They want to be transparent and involve the children
- Each student gets diagnostic test to determine which course they can follow. They can be in the high math class and the low Norwegian class. They try to make a separate class for the lowest grades.

In order to reach goals with the student they invest a lot in the school climate. The school focuses on positive behaviour. There have however a few rules which are;

- No phones in the lessons
- Eat between the lessons
- No toilet visits
- You have to bring your books

He explained that there is a general curriculum in Norway which. Schools have to focus not only on marks but also educate the human side.

Humans;

- searching for meaning
- that are creative
- that can participate in society,
- that understand society,
- that cooperate,
- has focus on the environment
- that are integrated.

These competences (bildung) are the main reason we visited Norway.

We asked him some questions.

How do you do this?

With our population it is very difficult. Our students have low results when they come to our school. The subjects like Norwegian and mathematics consumes a lot of time in order to prepare the students for their final exams.

Are there any tests for these competences?

There are no test for these competences.

What are you proud of?

He is proud that his school is not competing for the best grades but also helps the lower grade student.

What has to change at your school to be more successful?

We have 40% drop outs. Most behaviour not cognitive problems. The school / system needs more social workers and role models to solve this problem. And more children should go to vocational education. Problem, this has a low status.

After his presentation we had the chance to talk to 4 teachers. We split up in 4 groups and have interesting discussions about the challenges they face. Unfortunately we did not get useful tips to implement 'bildung' in the Netherlands. There were simply struggling with this problem their selves.

Noorwegen: gelukkigste land ter wereld

World Happiness Report 2017 van de Verenigde Naties: Noorwegen verkozen tot gelukkigste land ter wereld.

Het is er misschien koud, maar dat weerhoudt de Noren er niet van om blij te zijn. Noorwegen is maandag verkozen tot het gelukkigste land ter wereld. In 2016 stond het land nog op de vierde plek. Na Noorwegen volgen Denemarken, IJsland, Zwitserland en Finland. Nederland staat op de zesde plaats, gevolgd door Canada en Nieuw-Zeeland.

„De top vier landen scoren allemaal hoog op alle belangrijke factoren die geluk ondersteunen: zorg, vrijheid, vrijgevigheid, eerlijkheid, gezondheid, inkomen en goed bestuur”, aldus de samenvatting van het rapport.

De top tien landen zijn allemaal ontwikkelde en welvarende landen, maar volgens het rapport is welvarendheid niet de enige factor die ertoe doet.

Sociale vangnetten: De Verenigde Staten staan op de veertiende plek op de lijst, omdat er weinig sociale vangnetten zijn en relatief veel corruptie, vergeleken met de top tien landen.

China heeft de afgelopen decennia een snelle ontwikkeling doorgemaakt, vooral op economisch vlak, maar dat vertaalt zich niet tot meer geluk. In de afgelopen 25 jaar is het land niet gelukkiger geworden. China staat op de 79e plek.

De premier van Noorwegen Erna Solberg reageerde blij op de uitslag. Hij noemde het een 'prettige bevestiging'. „Jarenlang stond Noorwegen achter Denemarken op de lijst. Dat vertelde ik vaak in speeches tijdens diners. Nu moet ik een nieuwe speech bedenken.”

Steven Musch, 20 maart 2017

Het Operahuis te Oslo

(Operahuset i Oslo)

Verslag door: Inga Ziengs, Hielke de Boer (CSG Liudger)

Donderdagmiddag 28 september 2017 hebben wij een bezoek gebracht aan het operahuis te Oslo, het gebouw is gelegen aan de Oslofjord in de wijk Bjørvika. Dit gebouw werd in 2008 voltooid en is sindsdien de thuishaven van het Noors Nationaal Opera en Ballet.

Bij binnenkomst werden wij ontvangen door twee dames en verdeeld in een oranje en een roze groep. De dame die met de roze groep mee ging heeft zelf in een operakoor gezongen. De rondleiding begon in de imposante hal. Deze is afgewerkt met glas, eikenhout, Italiaans marmer en wit graniet en lijkt als een ijsberg uit het water op te duiken. Een architectuurwedstrijd met 350 participanten werd gewonnen door de Noorse firma Snøhetta, die als visitekaartje ook reeds de Bibliotheca Alexandrina in het Egyptische Alexandrië kon voorleggen. In 2008 werd het bouwproject bekroond als cultuurgebouw op het World Architecture Festival in Barcelona. In 2009 werd het de winnaar van de European Union Prize for P Architecture (Mies van der Rohe Award). Door de grote panorama ramen is het mogelijk over vele activiteiten vanaf de buitenkant te volgen.

Voor scholen worden er diverse activiteiten georganiseerd afhankelijk van de leeftijd. Enkele voorbeelden hiervan zijn rondleidingen, ontmoetingen met zangers of dansers, gastlessen en workshops. In het operahuis zitten ook een muziek- en dansschool gevestigd.

Na de uitgebreide introductie gingen we achter de schermen waar geen foto's gemaakt mochten worden. We begonnen bij het naaiatelier waar ongeveer 50 mensen werkzaam zijn. Deze werken veel met zelfgemaakte stoffen.

De operazaal biedt plaats aan 1.400 personen. Het podium is 16 m breed en 40 m diep. Verlichting wordt geboden door een ovale kandelaar die 5.800 handgemaakte kristallen bevat. Het gehele ontwerp van de operazaal is ontworpen om de akoestiek zo optimaal mogelijk te maken, dit is terug te zien in de gebruikte materialen en verschillende vormen. Voor de operavoorstellingen worden geen microfoons gebruikt. Ongeveer 50% van de voorstellingen zijn operavoorstellingen en de overige 50% zijn balletvoorstellingen.

Een kaartje voor de bovenste ring kost ongeveer 20 tot 40 euro en voor de plaatsen beneden dicht bij het podium betaald je al minimaal 60 euro. Voor scholen wordt een tarief gerekend van ongeveer 10 euro per persoon. Vanavond is de première van de Balletvoorstelling Hedda Gabler. Vanuit het plafond kunnen ze een speciale dansvloer laten zakken die extra vering bevat.

Twee kleinere zalen zijn geschikt voor 400 en 200 toeschouwers. Het operagebouw heeft 1.100 kamers en een totale oppervlakte van 38.500 m². In de kleinere zaal waar 400 personen passen speelt op dit moment een theatervoorstelling over het leven Coco Chanel.

De dakconstructie kan als een groot hellend vlak worden benut vanwaar bezoekers een panoramisch zicht op Oslo geboden wordt. Hier hebben de meesten van ons ook even van genoten.

Vrijdag 29 september

Nb. Powerpoint presentaties zijn achteraan dit verslag opgenomen.

1) HVAM videregående skole.

<http://www.hvam.vgs.no>

Profiel: 'MBO' groen

Collaboration with guardians does not cease when students start in high school. It is still vitally important for students to learn that the guardians are involved in the academic and social development. Research shows that follow-up and expectations from the guardians have an impact on motivation and effort.

- Possibilities for individual specialization by interest.
- General and special academic qualifications.
- Practical training in small groups.
- A safe and involved environment.
- Top-level equipment for all application areas.
- Cooperation with local work life.
- Participation in the offensive development of green services.
- A school focusing on quality.

VERSLAG door: Jo Janssen, Elise Piers, (LVO Maastricht), Kim van Slingerland, Yvette Heijneman (Het Hooghuis, Oss).

Informatie school :

- 425 studenten
- 130 leerkrachten
- 140 ha land (eigendom van de school)
- 300 ha bos (eigendom van de school)
- Profiel : MBO Groen
- Afdeling voor leerlingen met speciale behoeften/aanpak (daardoor hoog aantal docenten)
- Leeftijd leerlingen : 16 - 20 jaar

- Noorwegen gaat in het nieuwe curriculum van verbreding naar verdieping. Vanuit de overheid worden in dit curriculum richtlijnen gegeven voor de school hoe ze hier aan kunnen voldoen. Op **kennis, vaardigheden en houding** worden de lessen vormgegeven. Het gaat vooral niet alleen om de behaalde resultaten.

- In de toekomst wil men de leerling:
 - Voorbereiden op het leven
 - Kritisch laten denken
 - Ethische keuze kunnen laten maken
 - Verantwoordelijkheid bijbrengen
 - Laten deelnemen aan de maatschappij
 - Zich sociaal goed laten ontwikkelen

Je kunt dit samenvatten als **21ste- eeuw vaardigheden**.
De verhouding tussen leerkracht en leerling krijgt steeds meer aandacht.
Vooral de sociale competenties zijn heel belangrijk in het nieuwe curriculum:

- Algemeen : **democratie en burgerschap**
- Individueel : **zelfvertrouwen en kwaliteit van leven**
- Leefstijl : **wereldklimaat en duurzaamheid**

Hoe wordt Bildung toegepast ?

1. Twee reflectie gesprekken per jaar
2. Team voor sociale vaardigheden 9 begeleiden de lln. en bespreken ze wekelijks. Er wordt een veilige omgeving gecreëerd zodat ze niet uitvallen.
3. Niet (meer) stigmatiseren : lage instap!
4. Partnerschap in de klas. Drie weken bij elkaar en dan wisselen. Gevolg : lln. zijn collega's van elkaar, hoeven geen vrienden te zijn.
5. Kans geven aan de lln. om zich te ontwikkelen d.m.v **feed forward** en geen **feed back**. Docenten focussen zich op de ontwikkeling van leerlingen, waardoor betere resultaten worden verkregen.
6. Leerlingen reflecteren op zichzelf maar mogen dat ook op de leerkracht.
7. Leerling bepaalt / kiest zelf wat ze aan het eind van het jaar (extra) willen oefenen.

De rondleiding over de afdeling Groen 'special needs' werd verzorgd door Johan Sebastiaan:

In de kas van de school is een winkel gevestigd waarin produkten die in en om de school worden vervaardigd gekocht kunnen worden door leerlingen, buurtbewoners en schoolmedewerkers.
Een (h) eerlijke Noorse goulash met aardappelpuree werd ons geserveerd.

Oslo, Vigeland beeldenpark in het Frognerpark,

Vigelandsanlegget telt 212 stenen en bronzen beelden, die alle tussen 1907 en 1942 zijn gemaakt door de Noorse beeldhouwer Gustav Vigeland.

Veel beelden symboliseren de kringloop van het menselijk leven. Onderaan de brug is de ontwikkeling van een embryo tot een kleuter te zien, terwijl rondom de Monolitten alle levensstadia van de mens te zien zijn. Op de monoliet zelf staan op elkaar klimmende menselijke figuren afgebeeld.

Dit complex is een monumentale verzameling figuren uit brons en steen. Het beeldenpark is ontstaan in de jaren 1923 tot 1943

Verjaardag van Ninurta

Top 40

Welke ideeën hebben we opgedaan tijdens de VBG-studiereis 2017 naar Noorwegen, die goed toepasbaar zijn op de eigen school?

Onderdeel: In contact met elkaar 'Samen leren, contacten tussen leerlingen versterken, contact met ouders':
Learning buddies --> leerlingen aan een andere leerling koppelen, en dan laten samenwerken. Dan na een tijdje wisselen.
Bij binnenkomen alle leerlingen een hand geven.
Sms'en/ whatsapp naar ouders (en leerlingen). Wekelijks (drie) positieve berichten sturen over gedrag van hun kind / de leerlingen. Teambreed invoeren. Dit bevordert de betrokkenheid van de ouders en de motivatie van de leerlingen.
Leer de leerlingen en hun ouders aan het begin van het schooljaar kennen: aandacht voor groepsvorming en positief gedrag: aandacht voor het kind. Leerlingen voelen vertrouwen in docenten en in elkaar door de positieve benadering.
Meer tijd voor elkaar onder de docenten. Meer overleg gepland. Ook vakoverstijgend.
Ontbijt op school en 'wiskunde'-soep.
Principes of lifeskills in the picture. Per periode een lifeskill centraal stellen. In ieder leerjaar werken leerlingen aan deze skills.
Geef elke leerling een maatje, buddy aan het begin van het jaar en laat ze verantwoording voor elkaar dragen. Na een aantal weken krijgt iedereen een nieuw maatje. Zo doorbreek je de vaste combinaties in een klas en laat je leerlingen met elkaar samenwerken en merken dat er iemand is die op hen let. In de maatschappij moeten ze ook met mensen samenwerken die ze niet zelf hebben uitgekozen. Buddy toewijzen. Niemand alleen. Ook lagere jaars met hogere jaars.
De relatie met de ouders staat op plaats 1, leerling op 2 en omgeving op 3. Als de ouders niet begrijpen waarom bepaalde keuzes gemaakt worden, dan krijgen ze thuis ook niet de juiste feedback. Bildung doe je niet als school alleen. School, ouders, leerling, omgeving.
Bouwen en werken aan en van karaktereigenschappen. 6 karaktereigenschappen bespreken en aan werken waarbij iedere eigenschap een bepaalde periode centraal staat.
Meer focus op mentoraat. Ook positieve benadering naar lln, samen met klas wat ondernemen om deze interactie te creëren.
Maatjes vooraf vaststellen. Na 3 weken wisselen ('makkerskap').
Partnerschap: Vanaf dag 1 gekoppeld aan iemand. Na 3 weken weer iemand anders.
Werken met leermaatjes welke om de 3 a 4 weken wisselen. Hier het leren van elkaar en werken aan social skills.
Positief school klimaat: meer belangstelling voor elkaar zodat leerlingen zich meer thuis voelen op school. Docenten hebben meer persoonlijk contact met de leerlingen: Laat de leerling merken dat je hem of haar ziet door: hand geven bij binnenkomst school en/of lokaal, leerling laten merken dat je echt geïnteresseerd bent, les van de dag starten met hoe is het e.d., leerlingen bewust meer naar elkaar laten informeren door werkvormen en opdrachten.
Vier je successen met de leerlingen en personeel.
Warm contact mentor en ouders. Al in de eerste week een telefoontje naar huis met de vraag hoe het gaat met het kind. Maar ook het benoemen van een of meerdere positieve dingen over het kind. Drempel verlagen, warm contact, ouders eerder op school krijgen.
Gedeelde waarden. vooraf be-/afspraken binnen de school waarom we wat gaan invoeren, voor duurzaam resultaat.
Vier de goede dingen op school. Wees trots op de goede, leuke dingen die gebeuren en sta hier bij stil, deel het met collega's en leerlingen en laat het zien. Dit geeft een samenhorigheidsgevoel.
Grangstannen aanpak: Meerdere goede systemen die leiden tot beter contact tussen ouder-leerling-school. Dit is een voorbeeld van een systeem wat ze daar gebruiken. Wat mij aansprak was de aanpak bij gedragsproblematiek tijdens de les. Een leerling wordt uit de les gestuurd bij niet gewenst gedrag. Gaat naar de aangewezen counselor en praat. Reflectie is dus direct. Daarna komt de leerling ook weer gewoon terug in de les. Er is geen schorsing binnen deze school, bij meervoudige lesverwijderingen kan er wel sprake zijn van lesontzegging. Maar dan wordt er gesproken met deze leerling tot er verbetering en oplossing is in gedrag.
Vanuit Granstangen Skole de ontwikkeling en groei van de 6 persoonlijke eigenschappen (afkomstig uit Amerikaans Onderzoek ' How children succeed') als basis van Bildung, waarop met de leerlingen systematisch op wordt gereflecteerd door alle personeelsleden (docenten, MT, OOP). De 6 eigenschappen zijn: positivisme, doorzettingsvermogen, zelfcontrole, vastberadenheid, nieuwsgierigheid en contentieus.
Ouders en school en geeft dat ook echt vorm in de praktijk. Deze visie is geen papieren tijger maar zie je terug in het handelen en denken. De basis en vertrekpunt voor ontwikkeling ligt in het pedagogisch klimaat. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de wetenschap brengt om nieuwe ontwikkelingen toe te passen."
's Morgens bij de poort staan om de leerlingen met naam te verwelkomen op school en in de grote pauze (omstreeks 12.00 uur) met de leerlingen pauzeren in de aula.

Kosteloos : maatje in de klas / in eerste week als mentor alle ouders bellen en jezelf voorstellen / insteek moet zijn de leerlingen en niet de cijfers , geld, hiërarchie . Directeur bij de voordeur!
Betere band met de leerlingen, dan met name ook de school leiding. De kinderen in de ochtend welkom heten op school (directeur) , meer buitenschoolse activiteiten op school organiseren (clubs etc.) En daar docenten bij betrekken.
Vaker individuele constructieve gesprekken voeren met leerlingen.
Werkwijze bij proefwerken: Test --> analyse--> retest--> evaluatie.
Meer individuele contactmomenten met lln.
Partnership- oudere lln koppelen aan een jongere lln -buddy.
Iedere leerling spreekt minimaal de mentor eens per 14 dagen prive waarbij persoonlijke aandacht wordt gegeven. Dit mag in alle lessen gebeuren. Meer betrokkenheid en veiligheid, gezien worden.
Fijne plekken voor leerlingen. Niet alleen leren maar ook leven.
Positief communiceren in alle lagen.
Positieve benadering van ouders en leerlingen.
In onze stad: alle leerlingen kunnen ontbijt krijgen op school. Diverse doelen waaronder: het is fijn om op school te zijn en sociale factoren.
Onderdeel 2
'Binnen de schoolorganisatie, MT/Docentactiviteiten':
Urenoverleg voor docenten onderling.
Vier je successen met de leerlingen en personeel.
Alleen intern schorsen en het gesprek met de leerling aangaan.
Wat mij heel erg boeide was een tweede grondhouding van de docenten, door steeds bezig te zijn met een leven lang leren. Het kwam in diverse gesprekken naar voren dat docenten feedback vroegen aan de leerlingen. Dit met de intentie om een betere docent te worden. Docenten reflecteren vanuit visie op hun eigen gedrag, op hun houding om een betere docent te worden.
Met de mentoren bespreken om per week minstens drie positieve appjes naar de ouders van zijn / haar leerlingen te sturen met ingang van deze week.
Investering: De grote waarde van gezamenlijk opstarten per dag of minstens 1x per week. Ruimte in je lesrooster dus elke week) voor overleg met je collega's over de leerlingen, de lesinhoud, nieuwkomers in de school etc. met de leerlingen.
Four teacher system & learning partners
Teambesprekingen en sectiebijeenkomsten e.d. aan het begin van de dag plannen, zodat de effectiviteit groter is en beter planbaar.
Meer vaststaande overlegmomenten met kernteam, sectie, ouders.
De positieve grondhouding van docenten. Dagelijks drie sms'jes sturen naar drie leerlingen en hun ouders met een positieve boodschap is daar en praktische uitvoering van. Die uitvoering is makkelijk uitvoerbaar maar de laag eronder vind ik zeer belangrijk. Men gaat uit de een goede relatie een voorwaarde is om goed onderwijs te geven. Leer de leerlingen kennen en zo ook wat ze nodig hebben.
Meer tijd voor elkaar om van elkaar te leren. Geldt voor alle interpersoonlijke contacten.
Iedere ochtend starten met een docentenbijeenkomst
Docenten werken fulltime en krijgen minimaal 5 contacturen op het rooster. Tijdens die contacturen wordt er gereflecteerd op ontwikkeling.
Minder vakken zodat er meer tijd is voor keuzes naast het schoolse!
Beoordeel niet alleen het resultaat, maar meet de groei van het individuele kind op zijn/haar totale ontwikkeling: sociaal emotioneel en cognitief. Vind een manier om dit een de schoolcarrière te meten. Maak leerlingen trots!!!
Samen nieuwe lessen ontwikkelen.
Meer en vaste overlegmomenten waarbij met regelmaat vastgestelde onderwerpen worden besproken en geëvalueerd.
Ouderparticipatie uitbouwen. Bijv bij introductie een gesprek met alle ouders.
Veel tijd voor overleg ingeroosterd in het rooster zodat zaken goed besproken kunnen worden. Bv uitproberen van nieuwe dingen/manieren.
Positief communiceren in alle lagen.
Positieve benadering van ouders en leerlingen.
Smaller curriculum om meer tijd te creëren voor contactmomenten tussen docenten/mentoren en leerlingen.

5. Onderwijs in Noorwegen, een kort overzicht (Bron: Nuffic, 2015)

Inleiding, onderwijs in Noorwegen.

Noorwegen is een parlementaire constitutionele monarchie. Het land is onderverdeeld in 19 provincies en enkele honderden gemeenten.

Het Noorse onderwijssysteem is via nationale wetgeving geregeld. Het *Kunnskapsdepartementet* (ministerie van Onderwijs en Onderzoek) is verantwoordelijk voor alle onderwijsniveaus, inclusief het kleuteronderwijs (leeftijdsgroep tot 5 jaar). De staat is verantwoordelijk voor de formulering van het onderwijsbeleid en bepaalt in grote lijnen de onderwijskaders. De gemeentelijke en streekautoriteiten zien erop toe dat de door overheid vastgestelde richtlijnen en eindtermen worden gehaald. De verantwoordelijkheid voor het inrichten van onderwijsprogramma's binnen het hoger onderwijs is grotendeels gedelegeerd aan de hoger onderwijsinstellingen zelf. De verantwoordelijkheid voor de kwaliteitsbewaking binnen het hoger onderwijs ligt bij de *Norwegian Agency for Quality Assurance in Education* (NOKUT).

Waarderingstabel Buitenlands diploma (Noorwegen)	Nederlandse waardering en NLQF niveau		EQF niveau
<i>Svennebrev</i> (Journeyman's certificate) of <i>Fagbrev</i> (Trade certificate)	mbo-diploma (kwalificatieniveau 3 of 4)	3/4	3/4
<i>Vitnemål for Videregående Skole</i>	vwo- of havo-diploma	4+/4	4/4
<i>Høgskolekandidat</i> (university college)	2 jaar hbo of Associate Degree	5	5
<i>Bachelor</i> (universiteit, <i>university college</i> of gespecialiseerd wetenschappelijk instituut)	graad van bachelor in het wo of hbo	6	6
<i>Master</i> (universiteit, <i>university college</i> of gespecialiseerd wetenschappelijk instituut)	graad van master in het wo of hbo	7	7
<i>Candidatus</i> met vermelding van studierichting	graad van master in het wo	7	7

- Het betreft hier een globaal advies waaraan geen rechten kunnen worden ontleend.
- NLQF = Nederlands kwalificatieraamwerk. EQF = Europees kwalificatieraamwerk.
- De waardering van een buitenlandse kwalificatie in termen van EQF/NLQF betekent niet altijd dat de eindtermen van deze niveaus zijn bereikt.
- De uitspraken over buitenlandse opleidingen op vmbo- en mbo-niveau worden afgegeven door SBB, de stichting Samenwerking Beroepsonderwijs Bedrijfsleven.

Het Noorse hoger onderwijs heeft in de afgelopen 30 jaar grootschalige hervormingen doorgevoerd als resultaat van het Bolognaproces. Als onderdeel van de *Quality Reform*, geïmplementeerd vanaf 2003-2004, zijn belangrijke veranderingen in het onderwijssysteem gerealiseerd. Er werd een nieuw puntensysteem gebaseerd op het ECTS-systeem geïntroduceerd, een nieuw systeem van graden ingevoerd en een nieuw beoordelingssysteem gehanteerd. Het hoger onderwijssysteem werd gedecentraliseerd, er kwam toenemende autonomie op instellingsniveau. NOKUT werd opgericht als onafhankelijk orgaan verantwoordelijk voor de kwaliteitsbewaking. Om uitval te verminderen en tijdige afronding van de opleiding te stimuleren werd een *follow-up* plan ontwikkeld voor schoolverlaters en studenten. Ook werd er meer nadruk gelegd op internationalisering als een middel om de kwaliteit van het Noorse hoger onderwijs te verbeteren.

Het onderwijs is verplicht voor de leeftijdscategorie van 6 tot 16 jaar. De voertaal in het onderwijs is het Noors. Het Sami, de taal van de Sami minderheid, kan als tweede taal worden gekozen. In het Sami district, in het noorden van Noorwegen, wordt ook onderwijs in het Sami gegeven. In het hoger onderwijs wordt een toenemend aantal opleidingen in het Engels aangeboden, vooral op masterniveau.

Het academisch jaar in Noorwegen duurt 10 maanden en loopt van augustus tot half juni.

Basis- en voortgezet onderwijs

Noorwegen kent 10 jaar verplicht onderwijs (*grunnskole*), dat in Nederlandse termen het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs omvat. Het basisonderwijs wordt gevolgd aan de *barneskole* (klas 1-7, leeftijdscategorie 6 tot 13 jaar), het lager voortgezet onderwijs aan de *ungdomsskole* (klas 8-10, leeftijdscategorie 13 tot 16 jaar).

De *grunnskole* wordt afgesloten met het *Vitnemål for grunnskolen*.

De bovenbouw van het voortgezet onderwijs in Noorwegen kent geen differentiatie naar schoolsoort zoals in Nederland. In 1974 is een unitair systeem ingevoerd voor de 3-jarige bovenbouw, dat zowel algemeen vormende als beroepsvormende programma's omvat. Het onderwijs aan de bovenbouw wordt gevolgd aan de *videregående skole*.

Leerlingen van de bovenbouw kunnen kiezen uit 12 nationale onderwijsprogramma's. Drie van deze programma's zijn voornamelijk gericht op algemene vorming en voorbereiding op universitair onderwijs. De overige 9 programma's zijn meer beroepsvormend van aard en bevatten meer beroepsgerichte dan academische vakken.

De 12 onderwijsprogramma's zijn:

Algemeen/ academisch vormend:

- *Utdanningsprogram for studiespesialisering med programområder for realfag, formgivingsfag og språk, samfunnsfag og økonomi/ Programme for Specialisation in General Studies*
- *Utdanningsprogram for idrettsfag/ Programme for Sports and Physical Education*
- *Utdanningsprogram for musikk, dans og drama/ Programme for Music, Dance and Drama*

Beroepsvormend:

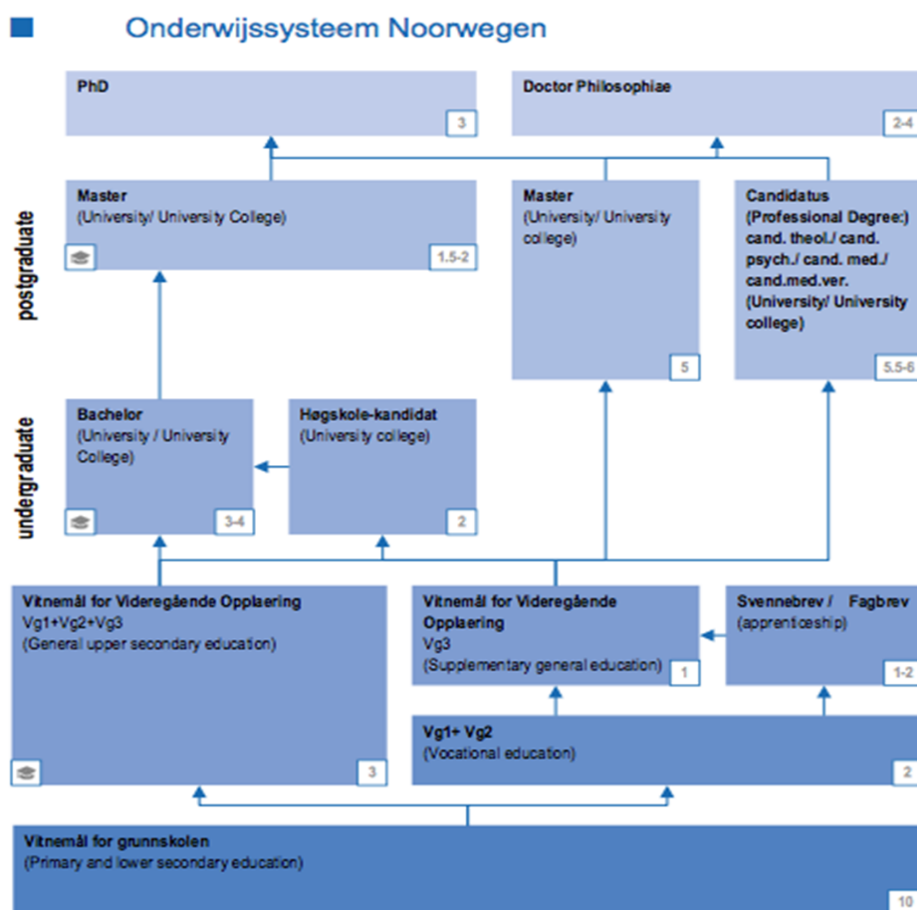
- *Utdanningsprogram for Bygg- og Anleggsteknikk/ Programme for Building and Construction*
- *Utdanningsprogram for Design og Håndverksfag/ Programme for Design, Arts and Crafts**
- *Utdanningsprogram for Elektrofag/ Programme for Electricity and Electronics*
- *Utdanningsprogram for Helse- og Sosialfag/ Programme for Health and Social Care*
- *Utdanningsprogram for Medier og Kommunikasjon/ Programme for Media and Communication**
- *Utdanningsprogram for Naturbruk/ Programme for Agriculture, Fishing and Forestry**
- *Utdanningsprogram for Restaurant- og Matfag/ Programme for Restaurant and Food Processing*
- *Utdanningsprogram for Service og Samferdsel/ Programme for Service and Transport*
- *Utdanningsprogram for teknikk og industriell produksjon/ Programme for Technical and Industrial Production*

Binnen de 12 programma's zijn er 10 studierichtingen die kwalificeren voor verdere studie binnen het hoger onderwijs, namelijk: *Natural Science and Mathematics Studies*; *Social Studies and Economic Studies*; *Language Studies*; *Sports and Physical Education Studies*; *Music Studies*; *Drama Studies*; *Design, Arts and Crafts Studies*; *Agriculture, Fishing and Forestry Studies* en *Media and Communication Studies*.

De eerste 3 richtingen kunnen worden gevolgd als specialisatie binnen het algemeen vormende *Programme for Specialisation in General Studies*.

De laatste 3 maken deel uit van de gelijknamige beroepsvormende programma's (hierboven gemarkeerd met een *).

Het onderwijs aan de 3-jarige bovenbouw vindt plaats op 3 niveaus: *Vg1*, *Vg2* en *Vg3* (waarbij *Vg1* voor het eerste jaar en *Vg3* voor het derde jaar staat). Na afronding van het eerste jaar hebben leerlingen de mogelijkheid om, in aanvulling op hun richtingsvakken, te kiezen voor een natuurwetenschappelijke of een sociaal-wetenschappelijke oriëntatie. De natuurwetenschappelijke oriëntatie (*realfag*) bestaat uit de vakken biologie, natuur-, wis- en scheikunde. De sociaal-wetenschappelijke oriëntatie (*samfunnsfag*) omvat de vakken maatschappijleer, talen en economie. De keuze voor exacte dan wel maatschappelijke vakken hoeft niet samen te hangen met het studieprogramma of de richting. Zo kan een leerling binnen het studiekader *Social and Economic Studies* of *Language Studies* kiezen voor exacte vakken als aanvulling op de richtingsvakken.

De 9 beroepsvormende programma's bestaan uit een gemeenschappelijk eerste jaar, waarna de leerling zich specialiseert in een bepaald beroep of ambacht door in het tweede (en eventueel derde) jaar te kiezen uit verschillende vakken. Verplichte vakken binnen de beroepsvormende programma's zijn Noors, Engels, sociale wetenschap, natuurwetenschap en lichamelijke oefening.

Leerlingen worden het hele jaar door getoetst op hun kennis. Aan het eind van elk jaar worden er afsluitende examens afgelegd. De examens worden mondeling, schriftelijk of in de praktijk afgelegd. Overgang naar een volgend niveau geschiedt op basis van schoolprestaties. Aan het einde van het derde en laatste jaar wordt er, in aanvulling op de afsluitende schoolexamens, op nationaal niveau eindexamen afgelegd. Dit gebeurt meestal in 4 vakken maar is afhankelijk van het gevolgde programma.

De 3-jarige bovenbouw binnen een algemeen vormende/academische richting wordt afgesloten met het *Vitnemål for Videregående Skole (Secondary School Certificate)*. Met het behalen van dit getuigschrift is er, ongeacht het gevolgde programma, voldaan aan de algemene voorwaarden voor toelating tot het Noorse hoger onderwijs.

Het niveau van het *Vitnemål for Videregående Skole (Secondary School Certificate)* is vergelijkbaar met dat van een vwo-diploma of havo-diploma, afhankelijk van de omvang van de beroepsvormende component.

De beroepsvormende variant leidt na 2 jaar bovenbouw gevolgd door 1 tot 2 jaar praktijktraining in het bedrijfsleven, vaak in combinatie met onderwijs op school, tot het *Fagbrev (Trade certificate)* of het *Svennebrev (Journeyman's certificate)*, afhankelijk van de richting. Het niveau ervan is vergelijkbaar met dat van een mbo-diploma op kwalificatieniveau 3 of 4, afhankelijk van opleidingsduur en richting.

Voor leerlingen die beroepsvormend onderwijs hebben gevolgd en de niveaus Vg1 + Vg2 hebben afgerond, bestaat de mogelijkheid om middels een 1-jarig aanvullend algemeen vormend programma algemene toelating te krijgen tot het hoger onderwijs.

Alternatieve vormen van onderwijs

Naast, en vaak in aanvulling op, het reguliere onderwijs kent Noorwegen een goed ontwikkeld systeem van volwassenenonderwijs. De doelgroep voor dit type onderwijs zijn personen die onvoldoende primair en lager secundair onderwijs hebben genoten en personen boven de 25 jaar die het hoger secundair onderwijs niet hebben voltooid.

Noorwegen kent een aantal privéscholen voor algemeen vormend voortgezet onderwijs. Voorbeelden hiervan zijn de Christelijke scholen en de *Rudolf Steinerskolen* (in Nederland bekend als Waldorfscholen), die gebaseerd zijn op antroposofische

opvattingen. Zowel het volwassenenonderwijs als het onderwijs aan onafhankelijke scholen wordt erkend en (gedeeltelijk) gesubsidieerd door de Noorse overheid.

Toelating tot hoger onderwijs

Toelating tot het hoger onderwijs wordt door de overheid bepaald. Voor veel studies geldt dat toelating competitief is, daar de interesse in bepaalde opleidingen vaak het aanbod overstijgt. In Noorwegen wordt onderscheid gemaakt tussen algemene toegangseisen (*generell studiekompetanse*) en specifieke toelatingseisen (*spesielle opptakskrav*) met betrekking tot de toelating tot het hoger onderwijs.

Algemene toegangseisen

Om te voldoen aan de algemene eisen voor toegang tot het hoger onderwijs geldt dat men de 3-jarige bovenbouw van het voortgezet onderwijs moet hebben afgerond, ongeacht de richting, óf in het bezit moet zijn van een erkende beroepskwalificatie (*trade- of journeyman's certificate*). Inbegrepen in, of in aanvulling hierop, moet er in bepaalde vakken een specifiek niveau zijn bereikt, uitgedrukt in het aantal lesuren gedurende 3 jaren (*årstimer*). Het gaat daarbij om de volgende algemeen vormende vakken: Noors (393 *årstimer*), Engels (140 *årstimer*), wiskunde (224 *årstimer*), natuurwetenschappen (140 *årstimer*), geschiedenis (140 *årstimer*) en sociale wetenschappen (84 *årstimer*).

Leerlingen die 2 jaar beroepsvormend hoger voortgezet onderwijs hebben gevolgd (Vg1 + Vg2) hebben de mogelijkheid om middels een 1-jarig aanvullend programma (bestaande uit de vakken Noors, wiskunde, natuurwetenschap, Engels en geschiedenis) in aanmerking te komen voor algemene toegang tot het hoger onderwijs. Personen van 23 jaar en ouder kunnen eveneens in aanmerking komen voor toegang tot het hoger onderwijs, indien ze ten minste 5 jaar *full-time* werkervaring en/of onderwijs hebben genoten. Bovendien geldt er sinds 2001 dat personen die ouder zijn dan 25 jaar toegang kunnen krijgen tot het hoger onderwijs op basis van elders verworven competenties (*realkompetanse*).

Aanvullende toelatingseisen

Naar gelang de gewenste opleiding kunnen er door de betreffende universiteit of *university college* aanvullende eisen aan de kandidaat-student worden gesteld. Aanvullende eisen worden geformuleerd in termen van vakcodes: de naam van het vak, eventueel gevolgd door het profiel en het aantal jaren dat het vak gevolgd moet zijn.

Hoger onderwijs

Het Noorse hoger onderwijs wordt aangeboden door universiteiten, gespecialiseerde wetenschappelijke instituten, *university colleges* en instellingen met geaccrediteerde opleidingen. Noorwegen kent op dit moment 7 staatsuniversiteiten. Daarnaast zijn er momenteel 9 gespecialiseerde instituten, *vitenskapelige høyskoler* genaamd, die onderwijs op universitair niveau aanbieden. Deze instituten bieden opleidingen op master- en PhD- niveau aan in de richtingen architectuur, theologie, bedrijfswetenschappen, sportwetenschappen of diergeneeskunde. Naast de universiteiten en gespecialiseerde wetenschappelijke instituten, zijn er momenteel 35 *høyskoler* (ook wel *university colleges* genoemd), die hoofdzakelijk 3- jarige beroepsgerichte bachelorprogramma's aanbieden, onder meer in de richtingen verpleegkunde, sociaal werk, communicatiewetenschap en bouwkunde. Daarnaast bieden deze instellingen ook programma's van kortere en langere duur aan (1-5 jaar), zoals lerarenopleidingen en economisch-administratieve opleidingen. Verscheidene *university colleges* bieden ook opleidingen op masterniveau aan; een select aantal is bovendien bevoegd tot het uitreiken van doctorsgraden. Onder de *høyskoler* (*university colleges*) vallen ook de twee *kunsthøyskoler* (*academies of the arts*), de *Politihøyskolen* (*Norwegian Police University College*) en de militaire akademies.

Beoordelingssystemen

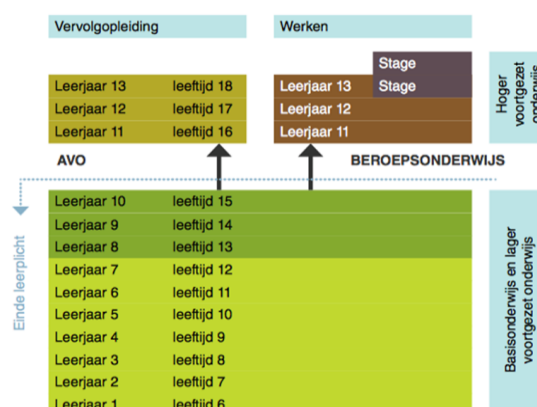
In de bovenbouw van het algemeen vormend voortgezet onderwijs wordt een cijfersysteem gehanteerd van 1 tot 6, waarbij 6 staat voor een uitstekend resultaat en 1 voor een onvoldoende.

In cijfers	Omschrijving
6	Uitstekend
5	Zeer goed
4	Goed
3	Redelijk
2	Net voldoende
1	Onvoldoende

Kwaliteitszorg en accreditatie

In Noorwegen is NOKUT, *Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen* (*Norwegian Agency for Quality Assurance in Education*) verantwoordelijk voor het uitvoeren van het systeem van kwaliteitszorg en accreditatie in het hoger onderwijs en tertiair beroepsgericht onderwijs.

Het Noorse onderwijs kent een universitaire en een non-universitaire sector. De universitaire sector bestaat uit de universiteiten en de gespecialiseerde wetenschappelijke instituten (*vitenskapelige høyskoler*). De non-universitaire sector omvat de *university colleges* en de non-universitaire instellingen met geaccrediteerde programma's. Het onderscheid tussen deze twee sectoren is voornamelijk gerelateerd aan het al dan niet hebben van autonomie m.b.t accreditatie.

6. Oslo

Bezienswaardigheden in Oslo top 15

Oslo heeft de unieke combinatie van ongerepte natuur en dynamisch 'grootstadsleven', met bijzondere bezienswaardigheden geeft de Noorse stad net dat beetje extra.

1. Vigelandsparken in Oslo

Een echte aanrader! Het magnifieke beeldenpark is de grootste bezienswaardigheid van Oslo. De Vigelandsparken staan vol met kunstwerken van Gustav Vigeland, de beroemdste kunstenaar van Noorwegen. Zijn werk is echter tot ver over de landsgrenzen bekend.

2. Karl Johans gate

Aan de door koning Karel Johan als prestigeproject aangelegde boulevard vind je chique winkels, luxehotels en toprestaurants. Deze Noorse flaneerboulevard heeft een lengte van bijna 2 kilometer en loopt vanaf het hoofdstation van Oslo naar het koninklijk kasteel.

3. Nasjonalgalleriet

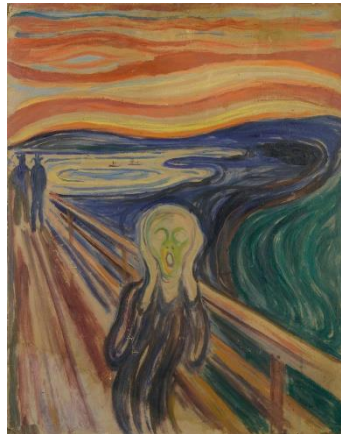
(Hubert Loosers samling, 23. juni 2017-7. januar 2018 >)

De ongerepte Noorse natuur speelt een centrale rol in de Noorse schilderkunst. Dit museum in Oslo bezit de grootste en representatiefste verzameling. De Nasjonalgalleriet is gehuisvest in een 19e-eeuws neorenaissancegebouw.

4. Munch Museet

In het Munch-museum is het imposante werk te zien van Edvard Munch, de wegbereider van het modernisme. Hij vroeg zich af wat er achter de menselijke façade schuilging en gaf in zijn schilderijen en tekeningen vooral beklemmingen en angst neer, die in een schreeuw eindigen.

5. Botanische tuin

De Botanische Tuinen zijn een geweldige plek voor plaatselijke bewoners die willen lopen zonder harde stoepen en luid verkeerslawaaï. Voor kinderen, zijn de kassen interessant. Het café op de top van de heuvel is een rustige ontmoetingsplaats.

The Victoria House was specially constructed for the giant waterlily of the Amazonas, and also contains many other tropical plants (nr 6 op de kaart)

6. Aker Brygge

Er is nauwelijks iets mooiers dan op een zomeravond door het chique, postmoderne Aker Brygge, een voormalig werfterrein, te flaneren. De zon gaat 's zomers pas laat onder en werpt een gouden gloed op de fjord, flonkert in het glas van de postmoderne gevels en kleurt de vestingwal van het aan de overkant gelegen Akershus bloedrood.

7. Nobel-Fredssenter (Nobel Vredescentrum)

De Nobelprijs voor de Vrede, die sinds 1901 in Oslo wordt uitgereikt, is wereldwijd van grote betekenis. Het Nobel-Fredssenter is dan ook geheel aan deze prestigieuze prijs voor de vrede gewijd.

8. Vesting Akershus

De welig begroeide vesting nodigt uit tot een verkenning van de acht-honderdjarige geschiedenis van Oslo. De wallen van het Akershus bieden een fantastisch panoramisch uitzicht op de bezienswaardigheden van Oslo.

9. De opera

Oslo doet met zijn spectaculaire opera van glas en marmer enigszins denken aan steden als Abu Dhabi. Dit markante bouwwerk rijst als een drijvende ijsberg op uit de haven Bjorvika en is ontworpen als een symbool van Noorwegen. Via een hellend park kunnen bezoekers naar het dak lopen.

10. Schiereiland Bygdøy

Voor zwemplezier kun je midden in de stad op het schiereiland Bygdøy terecht, dat rijk is aan stranden, bossen en weiden. Omdat de belangrijkste en meest bezochte musea van Noorwegen er liggen draagt het eiland de bijnaam 'museumeiland'. Bygdøy is een wijk van Oslo gelegen op een schiereiland. Ook het Koninklijk zomerverblijf, de Oscarshall en vele musea zijn hier te vinden. Te bereiken met de ferry vanaf de haven bij het centrum (kant Akker Bryge), halte Bygdøy waar meteen het Kon-Tiki Museet, Norsk Sjøfartsmuseum en Fram Museet ligt of nog even doorvaren naar de halte Dronningen voor het Norsk Folkemuseum en het Vikingskipshuset. Ook de hop on hop off bus komt hier en een OV bus. Met de bussen (stoppen bij alle musea) zie je wel meer van dit mooie schiereiland. Tip: bezoek Bygdøy per fiets!

<https://www.visitoslo.com/en/activities-and-attractions/boroughs/bygdoy/attractions/>

11. Astrup Fearnley Museet (museum)

Astrup Fearnley Museet is a private museum of contemporary art, and has since its opening in 1993 been one of the most important art institutions in Oslo.

The museum moved to Tjuvholmen in 2012, beautifully located by the Oslo Fjord in a building designed by world-renowned architect Renzo Piano. The museum presents temporary exhibitions of international art, and houses the Astrup Fearnley Collection, one of Norway's most important and most extensive private collections of contemporary art, with iconic works by artists such as Damien Hirst, Anselm Kiefer and Jeff Koons. <http://www.afmuseet.no/en/hjem#>

12. Frammuseet en het Kon-Tiki Museet (museum)

Wie geïnteresseerd is in het bedwingen van de poolgebieden en grote zeereizen moet deze musea gewoonweg gezien hebben. De grootste bezienswaardigheid is de Fram, 'het sterkste schip van zijn tijd'.

13. Grünerløkka

De vroegere arbeiderswijk Grünerløkka staat tegenwoordig bekend om zijn alternatieve winkels. Als je niet over een fortuin beschikt en in Oslo meer wilt dan alleen etalages bekijken, ga dan kijken in deze winkelwijk, waar je bovendien supermooie muurschilderingen vindt.

14. Holmenkollen

Oslo is verreweg de groenste metropool van Europa en de skischans is dé icoon van Oslo. Als je er gaat wandelen, trek dan stevige wandelschoenen aan en vergeet niet om de zwemspullen mee te nemen. De metro brengt je eenvoudig naar het groene dat van de stad.

15. Drøbak

In het schilderachtige stadje Drøbak, op 38 kilometer van Oslo, 'woont' de

Noorse kerstman. Er zijn volop gastvrije cafés en restaurants en aantrekkelijke galeries en kunstnijverheidswinkels te vinden. Op een afstand van 5 minuten per veerboot ligt fort 'Oscarsborg'. *"The trip takes 5 minutes and there is no charge for entering the island. The construction of the fortress was finished in 1853. It got the name Oscarsborg when king Oscar I visited the fortress in 1855. The fortress has a proud and dramatic history, and is best known for the sinking of the German heavy cruiser Blücher on 9 April 1940 during World War II".*

7. Hotelinformatie

Anker Hotel ★★★★★

Storgata 55, Grunerlokka, 0182 Oslo

Het Anker Hotel ligt op 15 minuten lopen van de drukke hoofdstraat van Oslo: de Karel Johanspoort. Het hotel heeft een bar in de foyer met een kleine tuin, gratis WiFi en kleurrijke kamers met flatscreen-tv's.

Alle kamers van Hotel Anker zijn licht ingericht en voorzien van een bureau, een kabel-tv en een eigen badkamer met douche.

In de nette lobbybar van het Anker Hotel worden van maandag tot zaterdag lichte maaltijden en drankjes geserveerd. Het personeel van het Anker kan u diverse trendy restaurants, cafés en winkels in de gezellig wijk Grünerløkka aanbevelen, gelegen op minder dan 15 minuten lopen van het hotel.

25 minuten per openbaar vervoer van The Vigeland Museum / Vigeland Museum, Nobels gate 32, 0268 Oslo.

Interessant om te weten: winst van het hotel wordt besteed aan de bouw en onderhoud van studentenhuysvesting. Plan is om de komende vijf jaar zo'n 100 nieuwe appartementen te realiseren.

Website: <http://anker-hotel.no/?lang=en>

8. Natuurwandeling Noorwegen

Excursiemogelijkheid voor zaterdag 30 september 2017

Maridalsvannet is het grootste meer in de gemeente Oslo , gelegen in het Maridalen , tussen Nordmarka en Lillomarka. Het meer heeft een oppervlakte van 3,89 km² en is 149 m boven zeeniveau. Maridalsvannet maakt deel uit van de Nordmarksvassdrag en heeft een uitlaat naar het zuiden naar Akerselva .

Het meer is de belangrijkste drinkwaterbron van Oslo en levert ca. 90% van het drinkwater voor Oslo. Het water wordt in Oset waterzuiveringsinstallaties gereinigd.

De geplande wandeling start aan de oostelijke oever en gaat via de noordzijde naar de westelijke oever van het meer. We vertrekken vanaf Store Brennenga en gaan via St. Margaret's Kirken naar Sander Gard. De route loopt geheel over verharde en half verharde wegen en paden

Store Brennenga

St. Margaret's Kirken

9. Websites:

- <https://www.nuffic.nl/publicaties/vind-een-publicatie/onderwijssysteem-noorwegen.pdf>
- <https://www.trouw.nl/home/bildung-de-tandeloze-tijger-a36460f0/>
- <https://www.vn.nl/wij-willen-bildung-wij-willen-bildung/>
- <https://www.hogeschoolvoortoegepastefilosofie.nl/single-post/2016/11/21/Zonder-begeleide-zelfvorming-riskeren-we-een-samenleving-van-zelfgenoegzame-hedonisten-narcisten-en-slachtoffers-Joep-Dohmen-in-NRCNL>
- <http://wij-leren.nl/gert-biesta-wereld-gericht-onderwijs-vorming-tot-volwassenheid.php>

10. Persoonsvorming ('Bildung'), het thema nader bekeken.

Bildung is algemene en persoonlijke vorming. Het gaat om een streven naar eruditie, beschaving en mentale flexibiliteit.

Bildung is het ontwikkelen van denkvaardigheden, persoonlijkheid en karakter, zodat je kunt omgaan met de complexiteit van de huidige wereld en met 'het onbekende' van de toekomstige wereld.

Bildung vereist denkvaardigheden, persoonlijkheid en karakter.

De artikelen die hierna zijn opgenomen geven prachtige achtergrondinformatie bij het thema persoonsvorming. (zie bijlagen)

Naast deze artikelen verwijzen wij u ook naar het vakblad nummer 7, 2017.

VAN **TWAALF**
TOT **ACHTTIEEN**

Dit magazine is geheel gewijd aan het thema persoonsvorming / 'bildung' en is uitgereikt aan elke deelnemer aan deze VBG-studiereis 2017.